

KUZEYDE BİR OSMANLI ŞEHİRİ: İSMAİL GEÇİDİ (1739-1768)*

Alper BAŞER**

ÖZET

İsmail Geçidi ve çevresi II. Bâyezid döneminde Osmanlı idaresi altına girmiştir. 1540'lı yıllarda küçük bir köy olarak tarih sahnesine çıkan İsmail, 1589 yılında Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya temlik edilmiştir. Mehmed Ağa'nın ölümünden kısa bir süre önce İsmail Geçidi'ni vakfa dönüştürmesi ve beraberinde vakfa tanınan ayrıcalıklar sayesinde yeni bir şehir doğmuş ve kısa sürede ciddi bir ekonomik gelişmeye sahne olarak Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin ikamet ettiği Doğu Avrupa'daki önemli Osmanlı yerleşimlerinden biri haline gelmiştir. 18. yüzyılda İsmail'de üç bin cizye veren gayrimüslim tebaa ikamet etmekteydi. Şehrin Müslüman ahalisi, Türkmenler, Lazlar, Çitaklar ve Tatarlardan müteşekkildi.

17. yüzyılın ilk yıllarında başlayan Tatar göçlerine paralel olarak hem İsmail hem de Bucak çevresinde zirai üretim büyük oranda artmıştır. Bunun doğal neticesi olarak İsmail hem üretimiyle hem de liman özelliği ile İstanbul'un iaşesinde büyük rol oynamıştır. Şehrin ekonomik hayatında tarım dışında hayvancılık, mum imalatı, balıkçılık ve köle ticareti önemli yer tutmaktaydı. Vakıf statüsü nedeniyle İsmail Geçidi'nin yönetimi diğer Osmanlı kazalarından farklılaşmış şehir merkezi Darüssaade ağaları tarafından atanan mütevelliler ve Kadı tarafından yönetilirken şehrin taşrasında ikamet eden Tatarlar, Kırım Hanları'nın bölgedeki temsilcileri olan Yalı ağaları ya da Bucak Seraskerleri tarafından idare edilmişlerdir. 18. yüzyılda şehrin toplumsal hayatında yaşanan başlıca sıkıntılar alacak-verecek davaları, miras sorunları, vasilik problemleri, cinayet, hırsızlık ve görevini suiistimal eden yöneticilerin baskıları olmuştur. Sistemli bir devlet politikası neticesinde kurulan İsmail Geçidi Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa'daki mirasının en somut göstergelerinden biridir.

Anahtar Kelimeler

İsmail Geçidi, Osmanlı, Tatar, vakıf, Doğu Avrupa.

* Araştırma Makalesi. Makalenin geliş tarihi: 29.07.2023 / Kabul tarihi: 15.09.2023

** Doç. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, baseralperhidayet@gmail.com (ORCID ID: 0000-0002-1700-7474).

Makalenin yazımı sırasında öneri ve eleştirileri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Yücel Öztürk, Prof. Dr. Fehmi Yılmaz, Doç. Dr. Uğur Demir ve Dr. Ayhan Ürkündağ'a teşekkür ederim.

Giriş

İsmail Geçidi, günümüzde Ukrayna sınırları içerisinde yer almakta olup tarihi süreçte Prut ve Turla nehirleri arasında kalan Bucak bölgesinin bir parçası olmuştur¹. İsmail Geçidi'nin içinde bulunduğu Bucak bölgesinin Osmanlı egemenliği altına geçişi iki aşamada gerçekleşmiştir. Bunlardan ilki II. Bâyezid'in 1484 yılında Kili ve Akkirman şehirlerini fethi, ikincisi Kanuni'nin 1538 Boğdan Seferi'dir².

Osmanlı belgelerinde İsmail Geçidi'ne ilk defa Kili kazasına bağlı küçük bir köy olarak 1542-43 yılında 215 numaralı Tapu Tahrir Defteri'nde rastlanır³. 1560 yılına gelindiğinde köyün ortadan kaybolduğu, Akkirman Sancakbeyi'nin köyü canlandırmaya çalışırken Boğdan Voyvodası'nın bu kararın karşısında olduğu görülmektedir⁴. Köyün 1542-1560 yılları arasında Boğdanlıların saldırısı neticesinde harap olduğu ve 1570 yılı itibariyle mezra halinde bulunduğu tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır⁵. Bölgede görevli Osmanlı memurlarının Kili, Akkirman ve Bender arasında önemli bir geçit olan sahayı şenlendirmenin ciddiyetini kavradığını fakat 1583 yılı itibariyle

¹ Aureil Decei, "Bucak", *İ.A.*, C.2, s. 742-747; Kemal Karpat, "Bucak", *TDVİA*, C. 6, s. 341-343; Feridun Emecen, "İsmail". *TDVİA*, C. 23, s. 82-84; Aureil Decei, "İsmail", *İ.A.*, C.5/2, s.1108; Alper Başer, *Bucak Tatarları 1550-1700*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2010, s.1-4

² N. Beldiceanu, "1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi", Çev. Zeki Arıkan, *Bellekten XLVII/186*, 1983, s. 587-598; Mihail Guboğlu, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi (1538 M.945. 945H)", *Bellekten*, C. L/198, 1987, s.727-805; Başer, *Bucak Tatarları*, s.16-19

³ *İsmail Şehri ve Kaleleri (XVI-XIX. Yüzyılların Belgelerinde)*, Yay. Haz. Mehmet Tütüncü, Andrii Krasnozhon, Odessa 2019, s.19. Tütüncü ve Krasnozhon tarafından yayına hazırlanan bu çalışmada Osmanlı arşivinde bulunan çok sayıda belgenin görüntüsü, Osmanlıca transkripsiyonu ve Ukraince çevirisi okuyucuya sunulmuştur. Çalışmada Osmanlı belgelerinin yanı sıra bazı kilise kayıtları ve farklı seyahatnamelerin İsmail Geçidi ile ilgili kısımları bilingual (Türkçe ve Ukraince) olarak yayınlanmıştır. Bununla birlikte çalışmada farklı yazarlara ait bölümlerin açıkça belirtilmemesi atıf yaparken sıkıntı yaratmaktadır. Bu yüzden Mehmet Akif Erdoğan ve Sema Aktaş Sarı'nın kaleme aldıkları yayınların farklı basımlarına müracaat edilmiştir. Çalışmanın genel olarak şehrin kuruluş süreci ve 1768 yılı sonrasına ait dönemde yoğunlaştığı görülmektedir.

⁴ *3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560*, (Özet-Transkripsiyon-Tıpkıbasım), Haz. Nezih Aykut vd. Ankara 1993, h. 694: s. 308; h.697. s. 309-310, h. 697. Boğdan Voyvodası muhtemelen Boğdan üzerindeki Osmanlı kontrolünün artacağı düşüncesiyle bu fikre karşı çıkmış olmalıdır.

⁵ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, s. 23, Belge 4. (BOA, TT 483, s.148)

bu konuda başarılı olamadığı anlaşılmaktadır⁶. Bunun üzerine III. Murad, İsmail Geçidi'nin bulunduğu bölgeyi şenlendirerek güvenli hale getirmesi amacıyla 1589 yılının Kasım ayında Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya mülk olarak vermiştir⁷. İsmail Geçidi ve çevresindeki arazi ve kışlakların Mehmed Ağa'ya temlik edildiği Rumeli Beylerbeyi'ne bildirilmiş ve mülk-namenin bir suretini deftere kaydetmesi emredilmiştir⁸.

İsmail Geçidi'nin Mehmed Ağa'ya temliki ile başlayan süreçte bölgeyi daha güvenli hale getirmek için palanka yapılması kararının alındığı ve bu kararın da hayata geçirildiği görülmektedir. Bu minvalde Boğdan Voyvodası'na işçi ve ustalar göndermesi emredilmiştir⁹. Bu kararların hayata geçirilme sürecinde İsmail Geçidi'ne kadı da atanmıştır¹⁰. Böylece İsmail Geçidi Osmanlı idari sisteminde bir kazaya dönüşmüştür. Habeşi Mehmed Ağa 1591 yılında, ölümünden kısa bir süre önce sahip olduğu tüm serveti vakfa dönüştürmüştür. Vakfa dönüşerek ciddi ayrıcalıklara sahip olan İsmail Geçidi 1592 yılına geldiğinde 5.500 kişiye yaklaşan nüfusa sahip 11 mahalle-den oluşan büyük bir kasabaydı. Bu mahallelerden Şehreküstü Mahallesi Müslümanlara ait iken diğerleri gayrimüslimlere ait mahallelerdi. Ayrıca yakın çevrede bulunan dört adet göl de İsmail Geçidi Kadılığı sınırları içerisindeydi¹¹. 17. yüzyılın başına geldiğinde İsmail artık hisarı, camii, yolcuların konaklaması için inşa edilen hanı, Müslüman ve Hristiyanlardan oluşan nüfusuyla dikkati çeken bir şehirdi.

1650'li yıllarda İsmail Geçidi'ni ziyaret eden Evliya Çelebi, 2000 hane-den oluşan şehirde Eflak, Boğdan, Rum, Ermeni, Yahudi kökenliler ile Müs-

⁶ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, s. 24, Belge 5, (BOA, ADVNS.MHM d.52, h. 272)

⁷ Bu temlikname metninin transkripsiyonu ve değerlendirilmesi için bkz. *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, Belge 6, s. 28-36. Temlikname ile birlikte bölgenin bütün gelirleri Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya verilmiştir.

⁸ BOA, A.DVNSMHH d.66, s.146, h. 314.

⁹ BOA, A.DVNSMHH d.66'da bu konu hakkında yer alan hükümler için bkz. *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, Belge 13, s.67-68; Belge 14, s.70, Belge 15, s. 70-71; Belge 16, s. 71-72 vd.

¹⁰ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, Belge 20, s.76.

¹¹ Mehmet Akif Erdoğan, "Tuna Sahilinde On Altıncı Yüzyılda Kurulmuş bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası", *Vakıflar Dergisi*, 80. Yıl Özel Sayısı, Ankara 2019, s. 195-196.

lümanların yaşadığını, ahalinin temel geçim kaynağının ise ticaret olduğunu belirtir¹². Coğrafyayı yakından tanıyan De Beuplan ise 1660 yılında basılan eserinde, İsmail'i savunmasız bir şehir olarak tanımlar¹³.

Bartınlı İbrahim Hamdi 18. yüzyılın ilk yarısında kaleme aldığı eserinde, İsmail Geçidi'ni Bucak Tatarlarının yaşadığı bölge civarında, Tuna Nehri'nin kenarında Tulça karşısında Rumeli'den Kırım ve Rusya tarafına gidenlerin yolu üzerinde bulunan mamur bir kasaba olduğunu anlatır¹⁴. 18. yüzyıl boyunca İsmail şehrinin önce ekonomik açıdan arkasından da git-tikçe belirgin hale gelen Rus tehdidinde paralel olarak askerî açıdan önemi artmıştır¹⁵. Şehir, ilk defa 1770 yılında Rus işgaliyle karşılaşmıştır. 1781 yılında İsmail'in ilk tabyalı kalesi inşa edilmiştir. Çim duvarlara sahip kalenin inşasında en büyük zorluk İsmail ve yakın çevresinde bulunmayan taşların sağlanması olmuştur. Kale inşasında gerekli taşlar İsakçı, Tulça, Hüveyş (?) caniplerinden "açık" adı verilen gemiler tarafından getirilmiştir. Kalenin inşasında çalışan taş ustaları, kireççiler, duvarcı kalfaları ile mimarlar İstanbul'dan gönderilmiştir.¹⁶ 1790 yılında bir kez daha Rus işgaline uğrayan şehir büyük bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Halkı Ruslar tarafından

¹² Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Beşinci Kitap*, hzl., Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, İbrahim Sezgin, İstanbul 2001, s. 59.

¹³ "... Izmail is a Turkish town, completely unfortified..", Guillaume Le Vasseur Sieur De Beuplan, *A Description Of Ukraine*, Introduction, Translation and Notes by Andrew B. Pernal and Denis F. Essar, Harvard 1993, s. 36.

¹⁴ Bartınlı İbrahim Efendi, *Atlas*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, 2044: vr. 280b. Bartınlı İbrahim Hamdi'ye ait eserin Bucak Tatarları, Kırım ve İsmail'i içeren kısmı yazarının kim olduğu tespit edilemeden Hans-Jürgen Kornrumpf tarafından *Osmanlı Araştırmaları*'nda neşredilmiştir. Hans-Jürgen tarafından bir bölümü neşredilen nüshanın Bartınlı İbrahim Hamdi'nin eserinin kopya edilmesi ile ortaya çıktığı ve günümüzde Avusturya Milli Kütüphanesi'nde H.O. 231 numarasıyla bulunduğu anlaşılmaktadır. Bartınlı İbrahim Hamdi ve *Atlas*'ına dair ilerleyen yıllarda yapılacak çalışmalarda bu nüshaya dikkat edilmesi gerekmektedir, bkz. Hans-Jürgen Kornrumpf, "Südrussland und De Krim um 1740", *Osmanlı Araştırmaları*, S.9, 1989, s. 235-261.

¹⁵ Hakan Engin, *Tuna Savunma Hattında Bir Osmanlı İstihkâmı: Askerî ve Mâlî Yönleriyle İbrail Kalesi'nin Organizasyonu (1711-1829)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2022, s. 54.

¹⁶ BOA, D.BŞM d. 41205; Kalenin inşa süreci hakkındaki diğer belgeler, ve kalenin planı için bkz. *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon 2019, s.318-334. Hakan Engin'in yayımlanmamış doktora tezinde de 1768-1774 sonrası İsmail Kalesi'nin Tuna savunmasındaki önemi izah edilmiş ve kale, tabyalı tahkimatların güzel bir örneği olarak tanımlanmıştır. Engin, *a.g.t*, s. 85-88

katliama tabi tutulmuştur. Şehir 1792 tarihli Yaş Antlaşmasıyla tekrar Osmanlı yönetimi altına alındıysa da 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda yeniden Rus güçlerinin eline geçmiştir. Nihayet 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması'yla şehirde Osmanlı hakimiyeti sona ermiştir¹⁷.

Bu çalışma İsmail Geçidi'nin 1739-1768 yılları arasındaki dönemine yoğunlaşmaktadır. Osmanlı tarihinin uzun rehabet dönemi olarak tanımlanan bu yılların seçilmesinin temel sebebi Özi ve Silistre'ye ait şikâyet ahkam defterlerinde¹⁸ İsmail Geçidi'yle ilgili kayıtların belirli bir süreklilik takip etmesidir. İsmail Geçidi'ne ait kadı sicillerinin bugün itibarıyla mevcut bulunmaması bu kayıtların önemini arttırmıştır. Ahkam defterlerinde yer alan kayıtlar şehrin sosyo-ekonomik dokusu ve demografisine ait ipuçlarını barındırmaktadır. Bunun dışındaki Osmanlı arşivinin farklı fonlarında bulunan müteferrik belgeler ile çalışma desteklenmiştir. Mevcut literatürde şehrin 18. yüzyılına dair araştırmaların neredeyse bulunmaması mevzu bahis yılların konu alınmasının diğer bir sebebidir.

A. Şehrin Beşeri Unsurları

İsmail Geçidi'nde yaşayanlara inanç temelli baktığımızda şehirde Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerin birlikte yaşadığını görürüz. Şehirde ikamet eden Hristiyan toplumu Ermeni ve Ortodoks şeklinde iki gruptan oluşmaktaydı. Ortodokslar da kendi içerisinde Sırp, Boğdanlı ve Rum şeklinde üç temel gruba ayrılmıştı. Rum nüfusun şehrin kurulduğu andan itibaren şehrin temel unsurlarından biri olduğunu 16. yüzyılın sonuna ait kayıtlar açıkça ortaya koymaktadır. Bu kayıtlara göre 1592 yılında İsmail Geçidi'nde dört Rum mahallesi bulunmaktaydı¹⁹.

Evliya Çelebi 17. yüzyılın ikinci yarısındaki Rum nüfusundan söz eder. Bu yüzyılın son günlerine ait cizye defterleri²⁰, mühimme kayıtları²¹; 1739-

¹⁷ Feridun Emecen, "İsmail", s.83-84; Hakan Engin, *a.g.t.*, s. 56, 629, 637-638.

¹⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Yay. Haz. İskender Türe-Salim Kaynar, İstanbul 2017, s. 38. Defterlerin? 1-18 numaralı Özi ve Silistre Ahkam Defterlerinde 13 Ağustos 1742-25 Haziran 1770 tarihleri arasında yer alan 151 hüküm bu çalışmanın omurgasını oluşturmuştur.

¹⁹ Erdoğdu, "Tuna", s. 196-197.

²⁰ BOA, D.CMH.d 26695, mahalle-i Rum s.10-15 [1696-1697 yılı için].

²¹ BOA, A.DVNSMHM d. 110, s. 433, h. 1915.

1768 dönemi şikâyet ahkam defterleri²², mühimme kayıtları²³ ve Ali Emiri tasnifindeki belgeler İsmail'deki Rum varlığından haberdar etmektedir²⁴. III. Ahmed'in hükümdarlık yıllarının son günlerine ait bir kayıta İsmail Geçidi'nde cizye yükümlüsü olarak gösterilen toplam nüfus 3.000 kişidir²⁵.

Şehirdeki Hristiyanların ikinci grubunu Ermeniler oluşturmaktaydı. Ermenilerin 1592 yılında kayıtlara yansımadağı; fakat Evliya Çelebi tarafından zikredilmeleri dikkate alınrsa bu topluluğun 1592-1650 yılları arasında İsmail Geçidi'ne yerleştiği ifade edilebilir. Bu minvalde dikkat edilmesi gereken bir nokta da bu Ermenilerin en azından bir bölümünün kaynaklarda Acem Ermeni'si şeklinde zikredildiğidir. Osmanlı kaynaklarında Acem Ermeni'si olarak zikredilen bu topluluğun Şah Abbas'ın Osmanlı ilerleyişini zorlaştırmak amacıyla Culfa bölgesinden Ermenileri sürmesinden sonra ortaya çıkan, bir taraftan Hindistan'a diğer taraftan Lehistan'a kadar yayılan grubun bir uzantısı olduğunu söylemek gerekir²⁶. Bununla birlikte Osmanlı kaynaklarında Acem Ermenileri olarak tarif edilen bu grup şehirdeki hanlarda ikamet etmekteydi ve 1719 yılının Nisan ayı itibariyle İsmail Geçidi'nde üzerlerine avarız hanesi yazılacak herhangi bir mülk ya da arazileri bulunmamaktaydı.²⁷ 1742 yılı sonrasında şehirde ikamet eden; önemli bölümü ticaretle uğraşan çok sayıda Ermeni'nin ismi ve faaliyetleri belgelere yansımıştır.²⁸ Ermenilerin Bucak Tatarlarından aldıkları hayvansal ürünleri,

²² BOA, A.DVNSAHK ÖZSI d 18, s. 97 [17-26 Mayıs 1769].

²³ BOA, A.DVNSMHM d. 167, s.127, h. 643 [7-16 Mayıs 1769].

²⁴ BOA, AE. SMHD I 11093 [13 Aralık 1754: Katalog içinde bu tarih verilmesine rağmen belgede tarihe dair bir kayıt bulunamamıştır].

²⁵ BOA, A.E, SAMD III 9413 [19 Şubat 1735].

²⁶ Şah Abbas döneminde gerçekleşen bu sürgün ve öncesinde Ermeni ticaret ağlarının ortaya çıkışı hakkında bkz. Sebouh D. Aslanian, *From The Indian Ocean to the Mediterranean: Circulation and the Global Trade Networks of Armenian Merchants from New Julfa/Isfahan*, 1605-1747, Yayınlanmamış doktora tezi, Columbia University, 2007, özellikle bkz. s.1-7; 35- 67, 120-162; Henry R. Shapiro Ermenilerin yayılım sürecinde Celali İsyanları ve beraberinde gerçekleşen kargaşaya yaratan olayları daha etkili görmektedir, Henry R. Shapiro, "The Great Armenian Flight: Migration and Cultural Change in the Seventeenth-Century Ottoman", *Journal of Early Modern History* 23 (2019), s. 67-89.

²⁷ BOA, KK d. 2489, s. 14.

²⁸ BOA, A.DVNSAHK, ÖZSI.d. 3, s. 24 [25 Mart -3 Nisan 1745], 286; BOA, A.DVNSAHK, ÖZSI.d 6, s. 201 [19-28 Mart 1751]; BOA, A.DVNSAHK, ÖZSI.d 8, s. 25 [9-18 Eylül 1753].

İstanbul'a sevki gerçekleştiren bezirganlara sattıkları yani bir tür aracı rolüne sahip oldukları görülmektedir²⁹.

İnciciyan, Ermenilerin hane sayısını 1780'li yıllar için 350 olarak belirtir. İsmail'e bağlı Çobalacı kasabasında 100 hane ve Musahip Kışlası'nda bir miktar Ermeni'nin ikamet ettiğini yazar. İnciciyan'a göre 1768-1774 Savaşı sırasında yaşanan Rus katliamında Ermeniler de büyük kayıp vermişlerdir³⁰. İsmail Geçidi'ne bağlı köylerden ikisinin gayrimüslimlere ait olduğu dönemin belgelerine de yansımıştır³¹.

Rum ve Ermeniler dışında Sırplar ve Boğdanlılar da şehirdeki Hristiyan toplumun bir parçasıydı³². Bununla birlikte incelediğimiz döneme ait belgelerde Sırpların zikredilmediklerini söylemeliyiz. Bunların Ortodoks olmaları nedeniyle Rum toplumuyla birlikte değerlendirilmiş olabilecekleri kanaatindeyiz. Bu nedenle başta cizye defterleri olmak üzere avarız ve diğer kaynaklar onomastik bilimi çerçevesinde incelenmeye muhtaçtır³³.

Hristiyan ve Müslümanlar dışında İsmail Geçidi'nde ikamet eden diğer bir topluluk da Yahudilerdi. Yahudilerin, İsmail Geçidi'nin kurulduğu ilk günlerde şehre yerleştiği görülmektedir. Evliya Çelebi de seyahatnamesinde Yahudilerin varlığından bahsetmekteydi³⁴. 18. yüzyılın son çeyreği için İnciciyan; şehirde ikamet eden Yahudilerin zengin tüccarlar olduğu bilgisini vermiştir.³⁵ I. Mahmud'un tahta çıkışından kısa bir süre sonra gerçek-

²⁹ Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas*, vr. 279b.

³⁰ İnciciyan, *Osmanlı Rumelisi*, s. 121-122.

³¹ BOA, A.DVNSAHK, ÖZSI.d 11, s. 212 [26 Şubat- 7 Mart 1771]; BOA, D.CMH.d 26695, s. 20, 21.

³² Erdoğan, "Tuna Sahilinde", s. 200. 1649 yılında İsmail Geçidi'ni ziyaret eden Arseni Suhanov sadece Rumlar ve Boğdanlılar'dan bahsetmektedir, bkz. *İsmail, Tütüncü ve Krasnozhon*, s. 196-197.

³³ Mehmet Akif Erdoğan yakın tarihli ve İsmail Geçidi'nde yaşayan halkın onomastiğini konu alan çalışmasında özellikle Ulah ve Slav kökenli gayrimüslim isimlerinin okunuşunda yaşanan sıkıntılara değinmiştir, Erdoğan'ya göre gayrimüslim erkek şahıs adlarında Slav kökenli isimler ağırlıklıdır, bkz. Mehmet Akif Erdoğan, "On Altıncı Yüzyıl Sonlarında İsmail Geçidi Kazasında Müslüman ve Gayrimüslim Erkek Adları", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar*, C. I, s.229-243.

³⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s.59.

³⁵ İnciciyan, *Osmanlı Rumelisi*, s.121.

leştirilen sayıma göre İsmail Geçidi'nde cizye yükümlüsü 2.665 Yahudi bulunmaktaydı.³⁶ Bu rakamdan hareket edersek İsmail Geçidi'nde beş bine yaklaşan Yahudi'nin ikamet ettiğini söylemek gerekir ki bu, döneme göre çok yüksek bir rakam olup şüpheyle yaklaşılmaması gerekir.

İsmail Geçidi'nde yaşayan Müslüman topluluklar belgelerde Lazlar, Tatarlar, Çıtıklar ve Türkmenler şeklinde zikredilmektedir. Bunlardan Lazlar, İsmail Geçidi'ne bağlı bulunan Sünne Boğazı'nda inşa edilen Fener'in yakınlarında vakfa ait bölgede ikamet etmekteydiler. Askerîlik iddiasında bulunan Lazlar bölgede görevli 25. Bölük ve 64. Bölük neferatı ile ciddi bir çatışma içindeydiler. Lazların bölgedeki varlığına işaret eden belgeler onların Mart 1747 ile Haziran 1765 yılları arasında Sünne Boğazı ve çevresinde yaşadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır³⁷. Lazların, Sünne Boğazı'na yerleşmeleri Darüssaade Ağası Hacı Beşir Ağa tarafından inşa ettirilen fenerdeki görevlerle ya da Sünne Boğazı'nda yapılan kılavuzluk hizmetiyle alakalı görünmektedir³⁸.

Şehirde yaşayan Müslüman gruplar içerisinde etnik kimliği açıkça belirtilen ikinci unsur Tatarlardı. Şehrin kuruluşundan itibaren burada yaşadıkları anlaşılan Tatarların bölgeye göçünün tarihsel bir süreklilik arz ettiği görülmektedir. İsmail Geçidi'nin de içinde bulunduğu Bucak bölgesine yönelik göçler bölgenin Osmanlı hakimiyeti altına alınmasından hemen sonra başlamıştır. Göçler özellikle Deşt-i Kıpçak'ta yaşanan büyük kıtlığı takiben gerçekleşmiş ve 1559-1560 yıllarında çok sayıda Kırım ve Nogay Tatarı Bucak havalisine yerleşmiştir. 1580'lerde yine kıtlık nedeniyle benzeri bir göç yaşanmıştır³⁹. Bu ilk göç dalgalarıyla birlikte bölgede Tatar nüfusun yoğunlaştığı görülmektedir.

İsmail Geçidi'ndeki Tatar yerleşimini açıkça gösteren tespit edebildiğimiz ilk kayıt 1609 yılına aittir. Kırım Hanı'na gönderilen name-i hümayunda bu durum "...*Mukaddemâ Nogay tarafından kaht u galâ sebebi ile hayli Tatar*

³⁶ BOA, A.E, SMHD I 374, [13 Eylül 1733] Derkenarda: "*Ber mucceb-i defter-i cizye, Cizye-i gebrân-ı Yahudiyan-ı kale-i İsmail Geçidi ve tevâbi'hü...*".

³⁷ BOA, A.DVNSMHHM d. 155, s. 181, h. 666; BOA, A.DVNSMHHM d. 164, s. 220, h. 879 [22 Nisan-1 Mayıs 1765].

³⁸ Şenay Özdemir Gümüş, "Sünne Boğazında Seyrüsefer Güvenliği ve Kule-i Fener Vakfı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, Sayı:31, Ekim 2016, s. 35-52.

³⁹ Başer, *Bucak Tatarları*, s.23-26

tâfesi gelip Kili ve Akkirman sahrâlarında ve kasaba-i İsmail Geçidi etrâfında konup niçe yıldan beru vilâyetlerine gitmeyüp tedricî ile yeomen fe yeomen ziyâde olup ve kendü hallerinde durmayup memâlik-i mahrûsemiz re'âyâsının esbâb ve davarların nehb ü garet idüp..." şeklinde ifade edilmiştir. Belgede geçen "nice yıldan beri" ifadesi İsmail ve çevresine Tatarların en geç 1600'lerin başında gelip yerleştiğini kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Belgenin devamından Şahin Giray Sultan'ın bölgede asayiş sorunları yaratan bu grubu Kırım'a sürmekle görevlendirildiği, topladığı Tatarları Özi Nehri'ne kadar götürdüğü fakat burada karar değiştirerek İsmail'e geri dönmelerine izin verdiği anlaşılmaktadır⁴⁰. 1657'de bölgeye gelen Evliya Çelebi, İsmail'e bağlı Kaplıbağı, Koca Gölbaşı ve Acıgöl köylerinin Tatar köyleri olduğunu açıkça ifade etmiştir⁴¹. 1666 yılında Deşt-i Kıpçak havalisinden Kalmuk baskısından kaçan Nogay kabilelerinin yerleştirildiği altı kaza içinde İsmail Geçidi de bulunmaktaydı⁴². Deşt-i Kıpçak havalisinden kıtlık, salgın hastalıklar, iç çatışmalar, Rus ve Kalmuk baskısı nedeniyle Kırım Hanlığı ile Osmanlı Devleti arazisine Nogay Tatar göçleri süreklilik arz etmiştir. Bu göçler, 1550 sonrasında İsmail'in de içinde bulunduğu Bucak bölgesinde yoğunlaşmıştır⁴³.

Bucak havalisine yerleşen Tatarların sürekli olarak problem çıkarmaları hatta Osmanlı vergi memurlarını öldürmeleri üzerine sürülmeleri kararı alınmış ve bu hususla ilgili olarak Kırım Hanı el-Hac Selim Giray görevlendirilmiştir. İsmail havalisinden de çok sayıda Tatar bu sürgünle bölgeden uzaklaştırılmıştır. Bir müddet sonra bu sürgün nedeniyle ekonomik sıkıntılar çekmeye başlayan İsmail ve Kili halkının isteği üzerine 1674 yılında Tatarların dönmesine izin verilmiştir⁴⁴. 18. yüzyıla kadar devam eden göçler neticesinde Kıpçak, Mangıt, Tatarlar Kıpçağı, Oduncu Kıpçağı, Kereyit, Süyün Bay, Yüzbay, Karasuvat, Taşpınar ve Canakay gibi yeni Tatar köyleri

⁴⁰ BOA, A.DVNS.MHM d.78, s.277, h.733 H. 24 Muharrem 1018/29.04. 1609; Başer, *Bucak Tatarları*, s. 80.

⁴¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 60.

⁴² BOA, MAD 607, s. 8. Belgedeki hüccetler Ağustos- Kasım 1666 arasına aittir; Başer, *Bucak Tatarları*, s. 146-147.

⁴³ Başer, a.g.t, s.s.23-26; 76-81, 141-152.

⁴⁴ Seyyid Mehmed Rızâ.; *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mü'lûk'it Tatar*, (İnceleme-Tenkitli Metin), Haz. Yavuz Söylemez, Ankara 2020, s. 242; Başer, *Bucak Tatarları*, s.154.

ortaya çıkmıştır⁴⁵. İsmail havalisine 1666 yılından sonra yerleşen Orakoğlu ve Ormembedoğlu kabilelerini Osmanlı yönetimi 1708 yılı itibariyle İsmail kazasında, arazisinde sakin; fakat İsmail vakfının defterli reayasından olmayan nüfus olarak tanımlamaktadır⁴⁶. 1739 yılına ait Haremeyn Muhasebesi Defterleri'nde yer alan kayıtlarda Ormembedoğulları bazen İsmail kazasına tâbi kabile, bazen de Ormembedoğlu nahiyesi olarak zikredilmişlerdir⁴⁷.

İsmail Geçidi'nde yaşadığı ifade edilen Müslüman gruplardan üçüncüsünü ise köylerde ikamet eden Çıtaklar oluşturmaktaydı. Çıtak Türklerinin Balkanlara Osmanlı öncesi dönemde yerleşen ve Osmanlı ilerlemesine paralel olarak büyük bir bölümü Müslüman olan Oğuz, Peçenek ve Kıpçak Türklerinin bakiyesi olduğu düşünülmektedir⁴⁸. 1761 yılına ait kayıtlara göre İsmail Geçidi'ne bağlı köylerden beş tanesi Çıtak köyüydü⁴⁹. İsmail Geçidi'nde yaşayan Müslüman grupların sonuncusunu ise Türkmenler oluşturmaktaydı. Sermayelü ve Karalu Türkmeni mukataası perakendelerinden olan Türkmenlerin bir bölümü 1747 yılından önce İsmail Geçidi'ne bağlı arazide ikamet etmeye başlamışlardı⁵⁰.

Şehrin önemli bir ticaret merkezine dönüşmesiyle birlikte Osmanlı coğrafyasının yakın ve uzak köşelerinden İsmail Geçidi'ne göçler devam etmiştir. Örneğin Kastamonulu Mustafa, İsmail'e yerleşmiş ve orada vefat etmiştir⁵¹. Benzer şekilde Giresunlu Hacı Osmanzade de Seyyid Osman ile yaşadığı bir dizi sıkıntıdan sonra İsmail'e gidip yerleşmiştir⁵². Babadağı'ndan

⁴⁵ Başer, *Bucak Tatarları*, s.177-178; İsmail Geçidi'nde bulunan Tatar yerleşimlerinin 29 Numaralı Kırım Kadı Siciline yansımaları için bkz. Sema Aktaş Sarı, "17. Yüzyılın Sonlarında İsmail Kazasında Sosyal ve Ekonomik Yaşam", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Vol. /Yıl. 2, NO/Sayı 1, 2020, s. 18-41

⁴⁶ BOA, İE. EV. 7555.

⁴⁷ BOA, Ev. Hmh.d. Defter no. 3991 [Kayıtlar 1739 yılının ağustos ayına aittir].

⁴⁸ Hanife Gezer, "Peçenek-Oğuz Kökenli Çıtak Türkleri'nin Dili Üzerine", *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C.5, S.12, 2019, s.897-901; Ahmet Cebeci, "Gagauzların Atası Uzlar ve Göç Yolları", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.29, Ankara 2009, s.203-207.

⁴⁹ BOA, A.DVNSAHK, ÖZSL.d 11, s. 212 [25 Haziran-4 Temmuz Mart 1760].

⁵⁰ BOA, A.DVNSAHK, ÖZSL.d 4, s. 116 [22 Şubat-3Mart 1747].

⁵¹ BOA, A.DVNSAHK, ÖZSL.d 5, s. 9 [19-28 Mayıs 1748].

⁵² BOA, A.DVNSAHK, ÖZSL.d 16, s. 17 [30 Haziran-9 Temmuz 1765].

sürülen Kofe (?), Corci ve Kurt isimli zımmiler de yaşamak için İsmail'i tercih etmiş ve 1702 yılından önce şehre gelip yerleşmişlerdi⁵³.

İsmail Geçidi'nin beşerî unsurlarına dair verdiğimiz bilgilerden yola çıkarak toplam nüfusuna dair aşağıdaki çıkarımlara ulaşabiliriz. 1592 yılında yapılan sayımda İsmail Geçidi'nin 995 haneye yani yaklaşık olarak 4.000 kişilik bir nüfusa sahip olduğu ifade edilmiştir⁵⁴. Şehrin gelişim sürecine paralel olarak İsmail Geçidi'nin nüfusunun hızla arttığı görülmektedir. Katib Çelebi 1650'li yılların başında İsmail Geçidi'nde 8.000 hane bulunduğunu belirtir⁵⁵. 1649 yılında İsmail'i ziyaret eden Arseni Suhanov da aynı şekilde 8.000 rakamını öne sürmüştür⁵⁶. Bu rakamlar Evliya Çelebi'nin verdiği 2.000 hane sayısı ile birlikte düşünüldüğünde⁵⁷ İsmail Geçidi'nin merkezinde 2.000 hane taşrasında ise 6.000 hane bulunduğu sonucuna varılabilir. Böylece İsmail Geçidi'nde 8.000'i merkezde olmak üzere toplam yaklaşık 32.000 kişinin yaşadığı ortaya çıkmaktadır.

III. Ahmed dönemine ait cizye kayıtlarında⁵⁸ zikredilen 3.000 ve I. Mahmud dönemi için verilen 2.665 cizye-güzar reaya ifadesi⁵⁹ ile yukardaki verileri bir arada düşündüğümüzde 18. yüzyılda toplam nüfusa dair bir resim çizilebiliriz. Şehirde yaklaşık 3.000 cizye veren reaya olduğu açıktır. 3.000 cizye veren erkeğe karşılık aynı sayıda kadın ve bunların sayısına yakın da reşit olmayan kız ve erkek çocukların olduğunu düşünürsek İsmail Geçidi'nde 10.000 civarında bir gayrimüslim nüfusun yaşadığı söylenebilir. Müslüman nüfusun sayısı hakkında ulaşabildiğimiz kaynaklardan hareketle yorumda bulmak ne yazık ki daha zordur. 1790 yılında İsmail Geçidi Ruslar tarafından ele geçirildiğinde nehre atılan cesetler dışında 22.700 kişinin gömüldüğü ifade edilmiştir. Gayrimüslim nüfusun Ruslarla iş birliği yaptığı ve 9.000 kadarının Ruslar tarafından İsmail'in düşüşünden sonra

⁵³ BOA, A.DVNSMHM 112, s. 179, h. 649.

⁵⁴ Feridun Emecen, "İsmail", s. 82; Erdoğan "Tuna Sahilinde", s.197.

⁵⁵ Aktaran Feridun Emecen "İsmail", s.82.

⁵⁶ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhan. 196-197.

⁵⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 59.

⁵⁸ BOA, A.E, SAMD III 9413 [19-28 Şubat 1725].

⁵⁹ BOA, A.E, SMHD I 374 [13-22 Eylül 1733].

Rusya içlerine götürüldüğü hatırlanırsa 30.000 civarında olduğu ifade edilen kayıp sayısının Müslümanlara ait olduğu açıktır⁶⁰. Bunların üçte ikisi asker olsa bile geride kalan 10.000 kişinin şehrin Müslüman halkından olduğu ifade edilebilir.

B. Şehirde Ekonomik Hayat

1592 yılında vakıf tarafından tahsil edilen vergilere bakıldığında, şehrin ekonomik hayatında tarım ve balıkçılığın başı çektiği ve esir ticaretinin temel merkezlerinden biri olduğu görülmektedir. Bunların yanı sıra şehirde hayvancılık, şarap ticareti ve büyük baş hayvancılığın yan sektörü olan mum imalatı da yapılmaktaydı⁶¹. Evliya Çelebi İsmail’de beyaz köle ticareti yapıldığını, İsmail köylerinde yetiştirilen buğday ve arpanın kaliteli olduğunu, bal, yağ, peynir, Eflak tuzu, morine ve mersin balığı gibi balıkların satıldığını, sekiz yüze yakın dükkânın ve yedi adet hanın bulunduğunu yazmıştır⁶².

İsmail Geçidi’nin vakfa dönüştürülmesiyle birlikte şehrin gelişimi için tanınan imtiyazlar arasına şehirde esir ticaretinin⁶³ serbest hale getirilmesi de bulunmaktaydı. 17. yüzyılın ikinci yarısında esir tüccarları Akkırman köyleri ile Bender kalesi etrafındaki Tatarlardan satın aldıkları esirleri İsmail İskeleyi üzerinden İstanbul’a sevk ederlerdi. İsmail’de Tatarlar tarafından satılan esirlerden kişi başına iki kuruş alınır, bu iki kuruşun 3/8’inin vakfa (%37,5), 5/8’inin (%62,5) ise yalı ağası aracılığı ile Kırım Hanı’na verilirdi.

⁶⁰ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s. 95.

⁶¹ Erdoğan, “Tuna Sahilinde”, s.196-200.

⁶² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 59.

⁶³ Karadeniz çevresinde köle ticaretinin kökenleri Roma İmparatorluğu dönemine kadar uzanmaktadır. Kiev Rusya’sı döneminde Slav kökenli kölelerin Almanlara ve Müslüman toplumlara satıldığı görülmektedir. IV. Haçlı Seferi’nden sonra Venedik ve Ceneviz de bu ticaretin önemli partnerlerine dönüşmüşlerdir. Osmanlı Devleti ile Kırım Hanlığının iş birliği ile Kırım’dan Latinlerin çıkartılmasından sonra köle ticareti Tatarların kontrolüne girmiştir. Tatarlar Lehistan ve Moskova arazisine yönelttikleri akınlarla Osmanlı İmparatorluğu kaynaklı köle arzının temel tedarikçisi olmuşlardır, bkz. Zübeyde Güneş Yağcı, “16. Yüzyılda Kırım’da Köle Ticareti”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 8, Kış 2005, s. 12-22, Alan Fisher, “Muscovy and Black Sea Trade”, *A Precarious Balance: Conflict, Trade and Diplomacy on the Russian-Ottoman Frontier*, İstanbul 1999, s. 27-37

Bu iki kuruluş dışında bir kuruluş da geçiş akçesi alınmaktaydı⁶⁴. 1739 Belgrad Barışı'ndan 1768 yılına kadar yaşanan uzun rehavet döneminde imparatorluğun kuzey sınırlarında barışın hüküm sürmesi, sınırlarda kontrolün artması esir ticaretini ikinci plana düşürmüştür⁶⁵.

1739-1768 yılları arasında İsmail Geçidi'nin ekonomik hayatına dair kayıtlardan hareketle şehrin İstanbul'un iâşesinde büyük rol oynayan merkezlerden olduğunu söyleyebiliriz. Salih Aynural'ın çalışmasının ortaya koyduğu üzere 18. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen hububatın %85,8'i Karadeniz'den, %14,2'si Akdeniz üzerinden sağlanmıştır⁶⁶. İsmail Geçidi'nin İstanbul'un iâşesinde iki temel rolü olduğu görülmektedir. Bunlardan biri doğrudan tahıl üretimi diğeri ise çevredeki şehirlerin tarımsal üretimlerinin toplandığı ve İstanbul'a sevk edildiği bir liman olmasıdır. 1709 yılı itibariyle İsmail Geçidi'nde vakıf tarafından toplanan *aşar-ı şer'iiyeden* buğday İsmail kilesi ile 6.000 kile İstanbul kilesi ile 51.000 kiledir. Bir İstanbul kilesinin yaklaşık 24,215kg⁶⁷ olduğu düşünülürse İsmail Geçidi'nde vakıf tarafından toplanan ve İstanbul'a gemilerle sevk edilen buğdayın 1.235 ton olduğunu söyleyebiliriz⁶⁸. Yine bu rakamdan hareketle İsmail Geçidi'ndeki yıllık buğday üretimi, öşrünün 1/10 oranında toplandığını kabul

⁶⁴ BOA, K.K 2301, s. 10, h. 18 (4 Kasım 1668); BOA, MAD 8478, s.175 (15 Aralık 1663); Başer, *Bucak Tatarları*, s. 191.

⁶⁵ Bununla birlikte esir alım satımının devam ettiği de görülmektedir, BOA, A.DVNSAHK, ÖZSI.d 3, s. 217. Esir ticaretinde Kafkas topraklarının ağırlığı artmış olmalıdır.

⁶⁶ "...Toplam hububat miktarı olarak bölgelere göre oranlarsak İstanbul'a gelen hububatın %85,8'i Karadeniz, %14,2'si ise Akdeniz'den mübayaa edilmektedir", Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001, s. 65.

⁶⁷ Bir İstanbul kilesinin tahmini ağırlığı için bkz. İnalçık, 2000, s. 444; Aynural bir İsmail kilesinin dokuz İstanbul kilesine eşit olduğunu yazmakta fakat elimizdeki belgelere göre dokuzdan biraz daha az görünmektedir, Aynural, *İstanbul*, s. 145, dipnot 18.

⁶⁸ BOA, A.DVN. Dosya: 455, Vesika: 58, Tarih: 6 Temmuz 1709 Tarih: 30 Haziran 1709; BOA, A.DVN. Dosya: 455, Vesika: 90, Tarih: 6 Temmuz 1709; S. Aynural ise zahire defterlerinden hareketle 1748 yılında İsmail Geçidi'nde tertip edilecek mukayese zahiresinin 100.000 kile arpa ile 350.000 kile buğday olduğunu belirtmiştir, Aynural, *İstanbul*, s. 11. Bu rakam muhtemelen iskeleden İstanbul'a sevk edilecek toplam buğday ve arpa miktarına işaret etmektedir.

edersek ortalama 12.000-15.000 ton arasındadır. Şehir ve çevresinde gerçekleşen buğday ve arpa üretimine şehrin taşrasında ikamet eden Nogayların da katkıda bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır⁶⁹.

22 Ekim 1756'da Temirşah Mirza'nın mübâşeretıyla İsmail Geçidi'nden İstanbul'a İsmail kilesiyle 3.547 kile buğday sevk edilmiştir. Yine bu sırada İsmail Geçidi'ndeki ambarlarda 792 kile buğday olduğu kayda geçirilmiştir. Toplamda İsmail kilesi ile İstanbul'a sevk edilen ve sevk edilecek olan buğday 4.339 kiledir. İsmail kilesinin 8.5 İstanbul kilesi olduğundan hareketle toplam buğday miktarının 36.881 kile olduğu bunun da günümüz ölçüsüyle 893 tona tekabül ettiği görülmektedir⁷⁰. İsmail Geçidi'nden İstanbul'a buğday ve arpanın dışında kokoroz, sade yağ, bal, mahlut don yağı ve zeytin yağı da sevk edilmekteydi⁷¹. İstanbul yönetiminin zahire sevkine verdiği önem İsmail Geçidi ve çevresindeki şehirlere bulunan yöneticilere gönderilen çok sayıda emrin muhtevasından kolayca anlaşılmaktadır⁷².

İsmail Geçidi'nin gerçekleştirdiği tarımsal üretimin yanı sıra Tuna yalısında tüccarların uğradığı temel liman olduğu, gümrüğün burada alındığı⁷³, Bucak arazisinde üretilen zahirenin kapan sefinelerine yüklendiği iki

⁶⁹ BOA, A.DVN. Dosya:1156, Vesika:78 [9 Temmuz 1726]; BOA, AE SMHD I 5345; BOA AE SAMD III 18521; BOA, A.DVNSAHK. ÖZSI. d. 6, Sayfa: 156.

⁷⁰ BOA, D. MKFd 29796 P, "...İşbu 1170 senesi zehâir-i cedîde İsmail Geçidi kazâsından şecâatlu celâdetlü efendimiz hazretlerinin emr-i alîleri üzere taraf-ı devlet-i şâhânelerinden ta'yîn buyurulan Temirşah Mirza kulları mübâşeretıyla kazâ-yı mezbûreden tahsil ve medîne-i mezbûre iskelesine nakl ve mevcûd olup lengerendâz olan kapan-ı dakik sefâinleri derûnlarına vaz' ve tahmîl ve Âsîtâne-i Saâdete nakl ve irsâl olunan defter-i rüesâyı sefâindir..."

⁷¹ BOA, A.DVNSMHM 135, Sayfa: 348, hüküm: 1201; BOA, A.DVNSMHM 147, Sayfa: 234, hüküm: 871 [14-23 Ağustos 1740]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSI d 1, s. 118 [17-26 Ocak 1743]; BOA, A.DVNSAHK. ÖZSI. d. 11, Sayfa: 60 [9-18 Mart 1760]; Bartınlı İbrahim Hamdi, *Atlas*, vr. 279b.

⁷² BOA, A.DVN. MHM Dosya: 42, Vesika: 12 [6-15 Eylül 1757]; BOA, C. BLD 4819 [24 Eylül 1756] vb.

⁷³ BOA, A.DVNSAHK ÖZSI d 11, s. 92 [17-26 Nisan 1760]. Kili, İsmail, Tulça ve Maçın kadınlarına gönderilen bu hükümde İsmail Geçidi dışındaki iskele eminlerinin sadece 125 kuruş resm-i ubüriyye alabilecekleri bunun dışındaki vergilerin İsmail Geçidi'nde tahsil edileceğini belirtilmiştir.

limandan biri olduğu⁷⁴, Tuna'nın yukarısında bulunan kazaların⁷⁵ ve Boğdan Voyvodalığı'nın da zahirelerini Akkirman, Kili ve İsmail üzerinden İstanbul'a sevk ettiği görülmektedir⁷⁶. Bu zahirelerin depolanması ve saklanması için İsmail Geçidi'nde çok sayıda ambar ve mahzenler inşa edilmişti⁷⁷.

İsmail Geçidi ve çevresinden İstanbul'a zahire sevkinde en büyük sorun muhtekir olarak tanımlanan tüccarlar ile İstanbul'dan ziyade Karadeniz'in Anadolu kıyısındaki liman şehirlerine zahire satmaya çalışan gemi kaptanlarıydı. Osmanlı yönetimi bunu önlemek için gemilerin yüklerinin defterlere kaydedilmesi, gemi kaptanlarına kefil tutulması ve İsmail'deki ambarlarda depolanan ürünlerin gerekirse zorla İstanbul'a sevki gibi tedbirler almıştı⁷⁸. Karadeniz'de gemi taşımacılığının mevsim şartları nedeniyle zorlaşması hatta mümkün olmaması nedeniyle zahire kasım ayından önce İstanbul'a sevk edilirdi⁷⁹.

Karadeniz kıyısında bir liman şehri olmasının yanı sıra kaza sınırları içinde çok sayıda göl bulunmasından mütevellit İsmail Geçidi'nde balıkçılık ve gemi taşımacılığı yaygın bir şekilde yapılırdı. İsmail Geçidi'nde taşımacılıkta üstü açıklar⁸⁰, şaykalar⁸¹ ve oransa (uraniçe)⁸² tabir olunur kayıklar

⁷⁴ BOA, ADVN. MHM. Dosya: 53, Vesika: 20 [18-27 Haziran 1758]. Bartınlı İbrahim Hamdi, Bucak arazisinden zahire dışında yapağı, yağ hatta yoğurdun dahi İsmail üzerinden İstanbul'a sevk edildiğini yazmaktadır, Bartınlı, *Atlas*, vr. 279b.

⁷⁵ BOA, A.DVN. MHM Dosya: 61, Vesika: 7-1 [22 Mayıs-1760].

⁷⁶ BOA, A.DVN. MHM Dosya: 76 Vesika: 49; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 18, s. 100 [27 Mayıs-5 Haziran 1769].

⁷⁷ İnciciyan, *Osmanlı Rumelisi*, s. 121; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 1, s. 118 [27 Ocak-5 Şubat 1743]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 17, s. 21 [24 Kasım-3 Aralık 1766], BOA, A.DVNSMHM 147, Sayfa: 243, hüküm: 871 [14-23 Ağustos 1740]; BOA, D. MKF. d 29796 P, s. 3. 1745 yılında İsmail Geçidi'ne bağlı Sünne Boğazı'nda yeniden inşa edilen Fener'in yakınında dört adet büyük zahire ambarının inşasına başlandığı görülmektedir. BOA, A.DVNSMHM 152, s. 26 h. 100 [27 Eylül-6 Ekim 1745].

⁷⁸ BOA, D. MKF. d 29796 P [16 Temmuz 1765]: Gemi kaptanlarının isimleri, yükledikleri buğday miktarı ve mahzenlerde olan buğdaylarını gösteren hoş bir örnektir, ayrıca ihtikarın önlenmesi gibi uyarıları içeren önlemler için bkz. BOA, A.DVN. MHM. Dosya:32, Vesika: 14; BOA, A.DVN. MHM. Dosya: 42, Vesika: 12 6-15 Eylül 1757]; BOA, A.DVNSMHM 147, s. 234, h. 871 [14-23 Ağustos 1740]; BOA, A.DVN. Dosya: 455, Vesika: 58 [30 Haziran 1709].

⁷⁹ BOA, AE SMHD I 1717 [7 Eylül 1754].

⁸⁰ BOA, C. İKTS 1556; BOA, C. BH. 10769.

⁸¹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 18, s. 154 [15-24 Temmuz 1770].

⁸² BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 4, s. 281 [23 Mart-1 Nisan 1747].

kullanılmaktaydı. Üstü açıklardan bahseden belge Müslüman ve Hristiyan kaptanların bulunduğunu; uranıçeden bahsedilen belge de kayıkların mülkiyetinin birden fazla kişide bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Yine İsmail Geçidi sakinlerinden olup Tuna Nehri'nde çalışan gemiciler de vardı⁸³. Bunun dışında İsmail'de ikamet eden ve boğaz kayıkçıları olarak adlandırılan bir kayıkçı grubu bulunmaktaydı. Bunlar Boğdan ve yakın çevreden aldıkları hububatı İstanbul'a götürecek gemilere taşıyarak satarlardı⁸⁴. İsmail'in kuruluşundan itibaren önemli bir ekonomik faaliyet olan balıkçılık özellikle gayrimüslimler tarafından şehir sınırları içinde bulunan göllerde yapılırdı⁸⁵. 1731 yılı itibarıyla İsmail Geçidi'nde bulunan dalyanlarda balık avlama iltizama tabi önemli bir gelir kalemiydi⁸⁶.

Şehirde görülen ve kökeni İsmail Geçidi'nin kuruluşuna kadar uzanan diğer bir ekonomik faaliyet türü de mum imalatıydı. Bölgenin yakın çevresinde gerçekleştirilen büyükbaş hayvan yetiştiriciliğine bağlı olarak mum imalat sektörü de gelişmiş olmalıdır. 1760 yılında şehirde çok sayıda mum işletmesinin bulunduğu, hatta burada imal edilen mumların bir bölümünün İstanbul'a satıldığı⁸⁷, mum imalatında kullanılan don yağı üzerinde ciddi bir rekabetin bulunduğu görülmektedir⁸⁸. Mum imalat ve satışının önemli bir bölümü muhtemelen güvenlik nedeniyle şehir merkezinden uzaktaki şemhanelerde yapılmaktaydı. Şehir merkezinde mum satmaya çalışanlar diğer esnafın tepkisiyle karşılaşmış, mum satışının nerede yapılacağı sorunu yerinde çözülemeyerek İstanbul'a aktarılmıştı⁸⁹. İsmail Geçidi'nde tespit edebildiğimiz diğer ekonomik faaliyetler değirmencilik, fırıncılık, terzilik, berberlik ve attarlıktır⁹⁰. Osmanlı toplumunun buluşma noktalarından biri olan

⁸³ BOA, AE, SAMD III 2883 [3 Ekim 1716].

⁸⁴ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 18, s.100 [27 Mayıs-5 Haziran 1769].

⁸⁵ Erdoğan, "Tuna Sahilinde", s.197-198.

⁸⁶ BOA, C. ML 19086 [15 Mayıs 1731].

⁸⁷ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 11, s. 42 [30 Ocak-8 Şubat 1760].

⁸⁸ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 3 s. 327 [22-31 Mayıs 1746].

⁸⁹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 17, s.280 [9-18 Mayıs 1768]; BOA, AE SMST III 187 (21 Temmuz 1767).

⁹⁰ BOA, Bab-1 Defteri Haremeyn Muhasebesi Hacı Beşir Ağa Evkafı Defteri 21890, s.2,3; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 1, s. 219 [14-23 Haziran 1743].

bozahaneler İsmail Geçidi'nde de faaliyette idi⁹¹. Diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi ticari faaliyetler burada da şehir merkezindeki pazar ve çarşıda yoğunlaşmıştı⁹².

İsmail Geçidi'nde yaşayan insanların dışardan ne satın aldıkları konusunda kaynaklar çok az bilgi vermektedir. Dışarıdan satın alınan mallar arasında tarımsal üretimin bir parçası olan tütün başta gelmekteydi⁹³; bunun dışında yüzük ve saat gibi ürünler İstanbul'dan getirilmekteydi⁹⁴. Dönemin belgelerinin ortaya koyduğu üzere İsmail Geçidi'nin temel ekonomik ilişkisi İstanbul ile gerçekleşmekteydi. İsmail tüccarlarının İstanbul dışında Tulça gibi yakın Rumeli⁹⁵ ve Amasya gibi⁹⁶ uzak Anadolu şehirleri ile canlı ticari ilişkileri vardı. İsmail Geçidli tüccarların faaliyette buldukları diğer bir bölge ise Boğdan Voyvodalığı'ydı. Boğdan tüccarı olarak adlandırılan topluluk içinde İsmail sakinleri de bulunmaktaydı⁹⁷.

C. İsmail Geçidi Nasıl Yönetilirdi?

İsmail Geçidi Haremeyn vakfı olduğu için yönetimi diğer Osmanlı kazalarından farklıydı. I. Selim döneminde Haremeyn bölgesinin kontrol altına alınmasından sonra Haremeyn vakıflarına nezaret görevi önce Babüssaade ağalarına, 1586 yılında ise Evkaf-ı Haremeyn Nezareti adıyla bir yapılanma kurularak Darüssaade ağalarına tevdi edilmiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak İsmail Geçidi'ne mütevellî atanması Darüssaade ağalarının uhdesine verilmiştir. Mütevellîler bir berât-ı şerif ile İstanbul'dan atanmış ve gelirleri vakfın mahsullerinden sağlanmıştır⁹⁸. Evliya Çelebi

⁹¹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 13, s. 207 ([10-19 Ekim 1761].

⁹² BOA, AE SMST III 2816; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 17, s. 81; s. 280 [9-18 Mayıs 1768].

⁹³ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 18, s. 83 [29 Mart-7 Nisan 1769].

⁹⁴ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 4, s. 140 [22 Nisan-1 Mayıs 1747].

⁹⁵ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 10, s. 64 [17-26 Temmuz 1758]. (Belge koyun alım satımında yaşanan anlaşmazlığa dairdir).

⁹⁶ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 8, s. 44. (Amasya kökenli bu Ermeni tüccar grubunun İsmail'de bulunmakla birlikte üzerlerinde avarıza konu olacak herhangi bir mülkleri olmadığı görülmektedir).

⁹⁷ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 15, s. 158 [26 Aralık 1754-Ocak 1755].

⁹⁸ Mustafa Güler, *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar)*, İstanbul 2011, s. 231-237; Ülkü Altındağ, "Darüssaade", *TDVİA*, C. 9, İstanbul 1992, s. 1-3; Ş. Tufan Bozpinar-Mustafa S. Küçüktaşçı, "Haremeyn", *TDVİA*, C. 16, s. 154.

“Maktû’-ı kalem ve mefrûzü’l-kadem serbest vakfullâhdır” şeklinde tanımladığı şehrin, kızlar ağası tarafından görevlendirilen bir yönetici tarafından idare edildiğini, kalesi ve dizdarının bulunmadığını, şehirde yetmiş neferi yöneten beşli ağasının bulunduğunu, bu görevliler dışında sipah kethüda yeri, yeniçeri serdari, azeb ağaları, kaptanı, subaşı ve muhtesibi olduğunu yazmıştır⁹⁹.

Vakfın mütevellisinin atanmasında temel sorumluluğun Darüssaade ağalarında bulunduğu fakat şehir halkının bu karara müdahil olduğu da görülmektedir. Örneğin 1715 yılında İsmail halkının hüccet ile vekilleri olan Ömer Efendi, Abdülkadir Efendi, Hacı Ahmed Efendi, Seyyid Ahmed ve Seyyid Yusuf Efendiler vakfın sabık mütevellisi İbrahim Efendi’nin yeniden mütevellisi atanmasına kaza halkı adına karşı çıkmışlardı. Eski mütevellisi İbrahim’i gaddar ve zalim olarak tanımlayan vekiller mütedeyyin ve müstakim bir şahsın mütevellisi atanmasını talep etmişlerdi. Bunun yanı sıra İbrahim’in şehirdeki vekili Fazlı’nın 4.200 kuruş fazladan para topladığını mahzarlarında ifade etmişlerdi. Bu belge aynı zamanda mütevellilerin en azından bir bölümünün şehirdeki işleri vekilleri vasıtasıyla idare ettiğini ortaya koymaktadır. Bu arzu halden sonra durum Rumeli Kadıaskerine havale edilmiş ve eşrâf-ı kuzzâtdan İbrail Mutasarrıfı Es-Seyyid Abdülatif Efendi, İsmail mütevellisi olarak atanmıştır¹⁰⁰. Darüssaade ağaları sadece mütevellinin atanmasında değil aynı zamanda İsmail ve çevresindeki iltizamların dağıtımında da etkili idiler¹⁰¹.

Şehrin yoğun bir Tatar nüfusuna sahip olması Kırım hanlarının İsmail’e özel bir ilgi göstermesi sonucunu doğurmuştur. Kırım tarihinin en etkili hanlarından III. İslam Giray 1653 yılında İsmail tevliyetinin kendi adamlarından birine verilmesini talep etmişti. Darüssaade Ağası Bayram Ağa ise hanın isteğini dikkate almayarak kendi adamlarından birini atamıştı. Bu gelişmeyi haber alan İslam Giray Han, İsmail kadısına bir yarlıg göndererek Kızlar Ağası tarafından atanan adamın şehirden kovulmasını ve tevliyetin kendi adamına verilmesini istemiş, aksi takdirde bizzat gelerek hem atanan

⁹⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 59; Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, İstanbul 2020, s. 238-244.

¹⁰⁰ BOA, A.DVN. Dosya: 688, Vesika: 19. Belge 26 Şubat 1715 tarihlidir.

¹⁰¹ İsmail Geçidi’nin balık avı iltizamı ile yakın çevresindeki iskele mukataalarını Darüssaade Ağası’nın sabık yazıcısı Hacı Mustafa Efendi, kahvecibaşısı İsmail Ağa’ya verilmesi bu konuda küçük bir örnektir, BOA, C. ML 19086 [15 Mayıs 1731].

mütevelliği hem de İsmail kadısını asmakla tehdit etmiştir. İsmail Kadısı Kırım hanının tehdit dolu yarlığını bu sırada İsmail üzerinden İstanbul'a gitmekte olan Bohdan Hmelnistki'nin elçileri ile İstanbul'a göndermişti. Sadrazam bekle gör politikası takip etmiş, İslam Giray Han da işi büyütmemiş ve sorun fazla büyümeden kapanmıştı¹⁰².

18. yüzyıla kadar Kırım hanları bölgedeki Tatar grupları, atadıkları yalı ağaları üzerinden idare etmişlerdir¹⁰³. Bununla birlikte dönem dönem İsmail mütevellileri ile Kırım hanlarının bölgedeki temsilcileri arasında sıkıntılar yaşanmıştır. Osmanlı yönetimi bu iki idari yapının sınırlarını ve yetkilerini açıklayan bir hükmü 1721 Kasım'ında İsmail Geçidi, Akkirman ve Kili kadınlarına göndermiştir. Bu fermana yer alan ifadeler, İsmail, Akkirman ve Kili arazisinde yaşayan Tatarların idaresinin Kırım Hanı'nda olduğunu, Hanın bu Tatar grupların idaresi için bir kaymakam atadığını, vakıf mütevellilerinin ise sadece aşar-ı şer'iyye ve rüsüm-ı örfiyyeleri toplamakla yükümlü olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte İsmail mütevellileri 1721 yılından kısa bir süre önce İstanbul'daki nüfuzlarını kullanarak bu grupların idaresini elde etmişler ve Kırım Hanı'nın atadığı kaymakamı İsmail'den çıkarmışlardır. Kaymakamın uzaklaşmasından sonra bölgede Tatar eşkıyasının yol açtığı ciddi asayiş problemleri baş göstermişti. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi eskisi gibi bu grupların idaresinin Tatar Hanı'nda olduğunu fakat aşar-ı şer'iyye, rüsüm-ı örfiyye ve hukuklarının İsmail Mütevellisi'nde bulunacağını açıkladığı bir emri bölgedeki kadınlara göndermiştir¹⁰⁴.

¹⁰² Naîma Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî'l Hafıkayn)*, C. III, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, s. 1442. İslam Giray Han'ın gönderdiği bu yarlık için bkz. TSMA-E 501-31. Mektuba göre Süleyman Ağa, İslam Giray Han'ın adamını mütevelliliğine atayacağına söz vermesine rağmen atamamıştır.

¹⁰³ Başer, *Bucak Tatarları*, s. 195-198.

¹⁰⁴ BOA, A.DVNS.MHM 130: s. 235, h. 696. "...İsmail Geçidi, Kili ve Akkirman kadınlarına hüküm ki, Bucaklı ve Nogaylı ve umûmen ol havâlide olan tavâif-i Tatar Kırım hanlarının zîr-i hükümetinde olmağla İsmail Geçidi ve Kili ve Akkirman kazâlarında sâkin ve mütemekkin olan Tatar tâifesinin zabt u rabtları için deb-i kadîm üzere Hanlar tarafından kaimakam nasb ve ta'yîn oluna gelmeğın bundan akdem evkâf mütevellileri taraflarından vakfın toprağında zirâât ve hirâset iden Tatar tâifesinin zabt u rabtları husûsuna tasaddî ile ihtilâlde bâis olmalarıyla taht-ı kazânızda vâkı evkâf karyeleri toprağında zirâât ve hirâset iden Tatar tâifesinin hâsıl olan a'sâr-ı şer'iyye ve rüsüm-ı örfiyyeleri evkâf mütevellileri alup zabt u rabtları ve nizâm-ı ahvâlleri deb-i kadîm üzere hanlar tarafından ta'yîn olunan kaimakamlar ma'rifetiyle görüliup evkâf mütevellileri tarafından ve taraf-ı âhardan

Tatar nüfusun idaresine dair bu kararın ana hatlarıyla 1739-1768 yılları arasında benzer şekilde devam ettiğini söyleyebiliriz. Fakat burada ifade edilmesi gereken bir nokta Tatar grupların idaresinin 18. yüzyıla birlikte artık Giray ailesinin fertlerinin yürüttüğü Bucak Seraskeri'nde bulunduğu- dur. Bucak Seraskerliği bir kurum olarak 1683-1699 yılları arasındaki çatışma döneminde bölgedeki Tatarların askeri açıdan idaresi ve daha önceki yıllarda bölgedeki Tatarların yöneticisi olan yalı ağalarının yetersiz kalması üzerine ortaya çıkmıştır¹⁰⁵.

İsmail mütevellisinin görevlerinin başında vakfa ait gelirlerin toplanması gelmekteydi. Müteveli vakfa ait gelirlerin toplanmasından sonra İsmail ve çevresinden İstanbul'a zahire sevkinin devam etmesi, zahirenin muhtekirler tarafından toplanmasının önlenmesi, İsmail'e gelen gemilerin işleyişinin sorunsuz yürümesi, zahirenin yanı sıra İsmail'den revgan-ı sade, bal ve yağ gibi ürünlerin sevkinin devamı, bölgenin güvenliğinin sağlanması ve asayiş sorunları ile ilgilenirdi¹⁰⁶. Bunun dışında istisnai hallerde İsmail mütevellileri 1756-1758 Nogay İsyanından sonra olduğu gibi bölgede

müddâhâle olunmamak için hat-ı hümmâyûn-ı şevket-makrûn mücebince emr-i şerîfim sudûr olmuş iken taht-ı kazânızda sâkin tâife-i mezbûrenin zabt u rabtına hanlar tarafından müddâhâle olunmamak üzere bir tarikle mâliye tarafından emr-i şerîfim isdâr ve Kırım Hanı tarafından ta'yîn olunan kaimakamlar men' itdürüp ol havâlide olan tavâif-i Tatarın eşkıyâsı dahi evkâf kurâlarına varup bu vechle Hanlar tarafından bî-pervâ olduklarından nice fesâd u şekâvete ictirâlarına ve tavâif-i mezbûrenin ihtilâl-i nizâmuna ve ol taraftan adem-i emniyete bâ'is oldukları i'lâm olunmağla kaide-i kadîmeye riâyet ile tâife-i mezbûrenin nizâm-ı ahvâli ehem-i mühimmat-ı Devlet-i Aliyyemden olmağın siz ki mumâileyhimsiz hukûk u rüsûmun kanûn u defter mücebince evkâf mütevellileri alup ve zabt u rabtları ve nizâm-ı ahvâllerin deb-i kadîm üzere cenâb-ı emâret-meâb eyâlet-nisâb sa'âdet-iktisâb hâlâ Kırım Hanı Saadet Giray Han dâmet me'âlîhi tarafından nasb ve ta'yîn olunan kaimakamlar müddâhale görmeyüp minba'd evkâf mütevellileri tarafından ve taraf-ı âhardan deb-i kadîme muğâyir tavâif-i Tatarın zabt u rabtlarına müddâhâle itdirilmemek bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur buyurdum ki...". Bu olaydan kısa bir süre önce (1708 yılında) bölgedeki Nogay Mirzalarının Osmanlı yönetiminden aldıkları fermânlara dayanarak vakfa ait gelirlere müdahale ettikleri görülmektedir (BOA, İE, EV. 7555).

¹⁰⁵ Başer, *Bucak Tatarları*, s.198-200.

¹⁰⁶ BOA, A.DVN. Dosya: 455, Vesika: 58, BOA, A.DVN. Dosya: 688, Vesika:19 [26 Şubat 1717]; BOA, A.DVN. MHM, Dosya: 69, Vesika: 8; BOA, K.K 2488, s. 78; BOA, A.DVNSMHM 130: Sayfa: 235, Hüküm: 696 [1-10 Kasım 1721]; BOA, A.DVNSMHM 147: s. 234, h. 871[14-23 Ağustos 1740]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 3, s. 59 vb [13-22 Nisan1745].

düzenin yeniden tesisine yardımcı olmaktadır¹⁰⁷. Mütevellinin başlıca yardımcısı ve vekili konumunda bir de kaymakamı bulunmaktaydı¹⁰⁸.

Gönderilen fermanlara göre İsmail Kadısının temel yükümlülüğü İstanbul'a zahire sevkinin sorunsuz bir şekilde devam etmesiydi. Bunun dışında İsmail Kadısı alacak verecek sorunları, alım-satım anlaşmazlıkları, miras davaları, vergi anlaşmazlıkları, esnafın idaresi, bölge halkının hukuki statüsü gibi daha ziyade toplumsal sorunları ile ilgilenmekteydi¹⁰⁹. İsmail Kadısının maiyetindeki en önemli isim kadının vekili olarak tanımlayabileceğimiz naibdir. Naibin şehrin idaresinde büyük rol oynadığı İstanbul yönetiminin dönem dönem onu doğrudan muhatap alan emirlerinden anlaşılmaktadır¹¹⁰.

İsmail Geçidi'nin kadı, naib ve müteveli dışındaki görevlileri iskele eminleri, yeniçeri zabıtları, iskelede çalışan yazıcılar ve yeniçeri serdardıydı¹¹¹. İstisnai hallerde Tatar toplumunun asilzade sınıfını oluşturan mirzalar da zahire sevki hususunda görevlendirilmiştir¹¹².

D. İsmail Geçidi'nde Dini Ve Kültürel Yapılar

İnsanların gündelik hayatında inançları ve bu inançların ibadetgahları da şehirlerin mekânsal yerleşiminde büyük rol oynarlar. İsmail Geçidi'nde Müslümanların ibadetgahı olan ilk cami şehrin kuruluşu esnasında yani

¹⁰⁷ BOA, A.DVNS.MHM 160: s. 330, h. 1013; s.353, h. 1065 [2-11 Kasım 1758].

¹⁰⁸ BOA, C. BH 10769 [25 Mayıs 1770].

¹⁰⁹ BOA, A.DVN. MHM, Dosya: 32, Vesika:14; BOA, A.DVN. MHM, Dosya:42, Vesika:12 6-15 Eylül 1757]; BOA, A.DVNS.MHM 130: s. 235, h. 696; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 4, s. 233 [24 Kasım-3 Aralık 1747]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 5, s. 52, s.57; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 8, s.84; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 10, s.64 [17-26 Temmuz 1758].; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 15, s.118 [12-21 Mayıs 1764], s.127; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 16, s. 256; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 17, s. 81; s. 280 [9-18 Mayıs 1768].

¹¹⁰ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 4, s.161 [21-30 Mayıs 1747]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 11, s.65 [9-18 Mart 1760]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 16, s.63, 77 [18-27 Ağustos 1765]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 17, s.21[24 Kasım-3 Aralık 1766]; BOA, A.DVNSMHM 164: Sayfa: 191, Hüküm: 773 [4-13 Mart 1765].

¹¹¹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s. 190 [20-29 Ağustos 1744]; BOA, A.DVN. MHM, Dosya: 61, Vesika: 7-1; BOA, A.DVN. MHM, Dosya: 42, Vesika: 12 6-15 Eylül 1757];; BOA, A.DVNSMHM 147: s.234, h. 871 [14-23 Ağustos 1740].

¹¹² BOA, D. MKF d. 29796 P [16 Temmuz 1765].

1589-1591 tarihlerinde inşa edilmiştir¹¹³. 1608 yılında Kazak saldırısı ile tahrip olan cami aynı yıl onarılmıştır¹¹⁴. Belgelerde Cami-i Atik¹¹⁵ şeklinde zikredilen caminin bu olması kuvvetle muhtemeldir. 18. yüzyılın sonunda yapılan Rus haritalarına nazaran şehirde yedi tane cami bulunmaktaydı¹¹⁶. Evliya Çelebi'nin cami sayısını dört olarak verdiğini hatırladığımızda¹¹⁷ yaklaşık bir yüzyılda İsmail Geçidi'nde üç tane cami daha inşa edildiğini söyleyebiliriz.

Dönemin kaynaklarından hareketle İsmail'de mevcut camilerden Atik Cami olarak adlandırılan yapı dışında ismini belgelerde tespit edebildiklerimiz Hüseyin Ağa¹¹⁸ ile Hacı Abdi Ağa camileridir.¹¹⁹ Bunun dışında İsmail'e bağlı Tatar Pınarı'nda Kenan Paşa'nın yaptırdığı cami¹²⁰, Ispanos köyünde Mehmed'in 1704 yılında müceddeden inşa ettirdiği cami¹²¹ ile Taşpınar köyünde Hacı Tohma'nın inşa ettirdiği mescid¹²² Müslümanlara ait ibadetgâhlardır. Şehirde faaliyet gösteren dini kurumlar arasında tarikat ve zaviyeler de bulunmaktaydı. Nakşibendi tarikatına bağlı olduğu anlaşılan Şeyh Ali Zaviyesi bunlardan birisiydi¹²³.

Müslümanlara ait bu ibadetgahlar dışında İsmail Geçidi'nde Ortodokslara ait bir kilisenin bulunduğu, bu kilisenin 1643 yılından önce inşa edildiği ve bu yılda Boğdan Voyvodası Vasili Lupu'nun kardeşi Georgi tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır¹²⁴. Bu kilise 1698 yılından önce çıkan bir yan-

¹¹³ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, s. 99, 146-157.

¹¹⁴ TSM-A-E 775/28.

¹¹⁵ BOA, A.DVNS.MHM 116, s. 85, h. 361 [13-22 Mart 1709].

¹¹⁶ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, s. 315.

¹¹⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, s. 59.

¹¹⁸ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 1, s. 219 [14-23 Haziran 1743].

¹¹⁹ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, s.258

¹²⁰ 17. Yüzyılın ilk yarısında Kenan Paşa tarafından inşa ettirilen bu camiye ait vakfın mütevellilerinin 1760 yılında Kenan Paşa'nın soyundan gelen Hasan ile Zeliha Hatun olduğu görülmektedir, BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 11, s. 162 [4-13 Ağustos 1760].

¹²¹ BOA, C. EV. 4223 [1 Eylül 1704].

¹²² BOA, İE. EV. 3409 [10 Kasım 1701].

¹²³ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 6, s. 156 [11-20 Aralık 1749], 159.

¹²⁴ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, s. 191-193.

gında yıkılmış ve Ortodoks tebaa kiliseyi tamir etmek için Osmanlı yönetiminden izin istemişti¹²⁵. Ali Emiri Tasnifi'nde yer alan bir belge bu kilisedeki ruhbanların idaresinin Ortodoks olmaları sebebiyle İstanbul Patriği'nin uhdesinde bulunduğunu, halkın kilise ve ruhbanlarla olan sorunlarını İstanbul Patriği üzerinden çözmeye çalıştığını ortaya koymaktadır¹²⁶. Ortodokslar dışında Ermenilerin de kendilerine ait kiliseleri bulunmaktaydı. Toplamda İsmail Geçidi'nde faaliyet gösteren beş kilise vardı¹²⁷. İnciyan, 18. yüzyılın sonlarına doğru şehirdeki Ermeni kilisesinin yarısının toprağa gömülü halde bulunduğunu yazmıştır¹²⁸.

İsmail Geçidi'nde Müslüman çocukların eğitimi muallim-i sıbyan ve müderrislerin uhdesindeydi. Bunlar eğitim faaliyetlerine karşılık olarak Nogay mukataası malından yıllık farklı miktarlarda buğday istihkakına sahiptiler¹²⁹. Hıristiyan ve Yahudi toplumun çocukları da muhtemelen kendi cemaatlerinin din adamları tarafından eğitilmekteydiler.

E. İsmail Geçidi'nde Gündelik Hayat Ve Sorunları

İsmail Geçidi'nde diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi şehrin yapısını mahalle temelli yerleşimler belirlemekteydi¹³⁰. Belgeler 1742 sonrasında İsmail Geçidi'nin Rum Mahallesi¹³¹, Çarşu Mahallesi¹³², Kocagöl Mahallesi¹³³,

¹²⁵ BOA, A.DVNS.MHM 110, s. 433, h.1915 [8-17 Haziran 1698].

¹²⁶ BOA, AE SMHD I 11093 13 Aralık 1754: Katalog içinde bu tarih verilmesine rağmen belgede tarihe dair bir kayıt bulunamamıştır].

¹²⁷ *İsmail*, Tütüncü ve Krasnozhon, s. 315.

¹²⁸ İnciyan, *Osmanlı Rumelisi*, s.121; Tütüncü ve Krasnozhon, *İsmail*, s.256-257.

¹²⁹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 6, s. 156 [11-20 Aralık 1749], 159; BOA, AE. SAMD III 18521; BOA, AE. SMHD I, 5345; BOA, A.DVN. Dosya: 1156, Vesika: 78 [9-18 Temmuz 1726].

¹³⁰ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlevleri ve Nitelikleri Üzerine, *Osmanlı Tarihi Yazıları, Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul 2012, s. 75-84.

¹³¹ BOA, A.DVNSMHM 110, s. 433, h.1915; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s. 134 [24 Mayıs-2 Haziran 1744]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 18, s. 97; BOA, A.DVNSMHM 167, s. 127, h. 643.

¹³² BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s. 134 [24 Mayıs-2 Haziran 1744]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 16, s.130 [26 Ekim-5 Kasım 1765].

¹³³ BOA, A.DVNS.MHM 167, s. 127, h. 643 [7-16 Mayıs 1769].

Ahmed Efendi Mahallesi¹³⁴ ve Mahalle-i Atik¹³⁵ adlı mahallelere bölündüğünü göstermektedir. Evliya Çelebi'nin Tatarların meskûn olduğunu söylediği Kocagöl Mahallesi'nde gayrimüslimler de ikamet etmekteydi¹³⁶.

İsmail Geçidi'nde insanların nasıl beslendiğine dair bazı ipuçlarına sahibiz. Örneğin 1732 yılının başında İstanbul'a gelmekte olan Rus elçisi İsmail Geçidi'nde ikamet ettiğinde kendisine İsmail halkı tarafından ekmek, sığır, tavuk, kaz, ördek, üzüm, sarımsak, tuz, sade yağ, pirinç, soğan, taze balık, tuzlu balık, morina balığı, sirke, bakla, nohut, zeytin yağı, bal, süt, kaymak, karpuz, hıyar, rakı, kahve, şeker ve lahana verilmiştir¹³⁷. Yerel ürünlerden olan balık, tahıl ve hayvansal maddelerin yanı sıra kahve ve şeker gibi dışardan getirilen ürünler de tüketilmekteydi. Bunun dışında boza tüketildiğini¹³⁸, gayrimüslimlerin de meyhanelerde¹³⁹ alkol kullandığını görmekteyiz. Aynı zamanda bozahane ve meyhanelerin insanların bir araya geldiği toplumsal mekanlar olduğu da söylenebilir. Keyif vericilerden biri de tütündü¹⁴⁰.

Başta şikâyet ahkam defterleri olmak üzere, 1742 ve sonrasına ait arşiv kayıtlarında İsmail'den merkeze ulaşan sorunlara dair ipuçlarına rastlamaktayız. Sorunlar alacak-verecek anlaşmazlıkları, miras kavgaları, yöneticilerin topluma karşı baskılarından kaynaklanmaktaydı. Yönetici sınıfın mensuplarından ve kadınların vekilleri diyebileceğimiz naiblere yönelik bir şikâyet dikkat çekicidir. İsmail halkı 1753 yılının Eylül ayında merkeze gönderdikleri temsilcileri vasıtasıyla Naib Hasan'dan şikayetçi olmuşlardır. Şikayetlerinde ilk olarak "...yerlüden naib olmak memnû iken..." ifadesiyle Hasan'ın İsmail'in yerlilerinden olduğunu bu nedenle de naib olarak atanamayacağını belirtmişlerdir. Hasan'ın İsmail'e gelen ehl-i örf taifesiyle iş birliği yaparak hak etmediği paraları aldığını, mahkemeye intikal eden davalarda rüşvet alarak kararını belirlediğini, bu nedenle de görevden alınmasını talep etmişlerdir¹⁴¹.

¹³⁴ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s. 165 [12-21 Temmuz 1744].

¹³⁵ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 4, s.252 [21 Şubat-2 Mart 1748].

¹³⁶ BOA, A.DVNSMHHM 167, s. 127, h. 643 [7-16 Mayıs 1769].

¹³⁷ BOA, YB 04, 235.

¹³⁸ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 13, s. 207 [10-19 Ekim 1761].

¹³⁹ BOA, A.DVNSMHHM 164: s 191, h. 773 [4-13 Mart 1765].

¹⁴⁰ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 18, s. 83 [29 Mart-7 Nisan 1769].

¹⁴¹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 7, s. 236 [29 Eylül-8 Ekim 1753].

Başka bir davada ise tüccar sınıfından olduğu anlaşılan Hacı Mehmed, İsmail’de bir odaya emaneten bıraktığı malların oda sahibi, kadı ve şahid-i zor (yalancı şahit) iş birliği içinde yağmalandığını belirtmiş ve mallarının iadesini istemiştir¹⁴². İlginç bir şikâyet de Hatice Sultan’ın İsmail’deki vakfının mütevellisi olan Yusuf tarafından 1744 yılında merkeze iletilmiştir. Yusuf, İsmail Geçidi’nde vaki Ördek Burnu, Saliha ve Musahib çiftlikleri ve bunlara bağlı köylerinin “*mefrûz ul kalem ve maktu’l kadem*” olmasına rağmen bölgedeki mir-i miran, mirliva, mütesellim, yalı ağası ve voyvodalar gibi ehl-i örf taifesinin buradaki halka müdahalede bulunduğunu belirterek bunun önüne geçilmesini arz etmiştir¹⁴³. İsmail Serdarıyla ilgili bir şikâyette ise serdarın makamını kullanarak Lehistan ile ticari ilişkisi olan İbrahim’in mallarına ortaklık iddiasıyla el koyduğu ve yedi yüz kuruşluk zarara neden olduğu ileri sürülmüştür¹⁴⁴.

İnsan hayatının kaçınılmaz sonu olan ölüm geride kalanlara çok sayıda problemler yaratmıştır. Örneğin 1762 yılında “*ücret ile hizmet eder tâifesinden*” diye tanımlanan Ömer on üç yıldır hizmet ettiği Aydınli Hüseyin’in vakitsiz ölümü üzerine çalıştığı yılların karşılığını alamamıştır. Mehmed Emin’in varisleri bu borcu ödememişlerdir¹⁴⁵. Ölümle ortaya çıkan yaygın bir problem de müteveffanın geride bıraktığı borçların nasıl ödeneceğidir. Ketenci Mahmut’un ölümü üzerine Hacı Hasan’ın ondan alacağı olan yüz elli kuruşu hüccet-i şer’iyye ile varislerinden talep etmişler lakin varisleri Ömer ve Mustafa bu borcu ödemeye yanaşmamışlardır¹⁴⁶.

Ölümden sonra geride kalan çocukların durumu ve vasilîği de diğer bir toplumsal problemdir. İsmail’in önde gelen tüccarlarından olan Hüseyin Ağa’nın ölümünden sonra müteveffanın geride kalan çocuklarının vasilîği Mehmed Emin’e verilmiştir. Mehmed Emin, Hüseyin Ağa’nın alacaklarını-

¹⁴² BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s. 179 [1-10 Ağustos 1744].

¹⁴³ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s. 88 [6-15 Mart 1744].

¹⁴⁴ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 4, s. 36 [8-17 Eylül 1746]; Daha geç tarihli benzer bir davada bu kez Molla Halil İsmail Serdarı Yakub’un kendisine yaptığı baskıdan şikâyetinde söz eder, bkz. BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 16, s. 250 [31 Mayıs-9 Haziran 1766].

¹⁴⁵ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 15, s. 118 12-21 Mayıs 1764].

¹⁴⁶ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 16, s.227 [1-10 Mayıs 1766]. Benzer bir dava için bkz. BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 5, s. 57 [24 Eylül-3 Ekim 1748].

dan 3.000 kuruştan fazlasını toplamış fakat bu parayı kendi işlerine sarf ederek görevini suiistimal etmiştir. Bunun üzerine de vasilik görevinden alınmıştır. Yerine atanan Molla Süleyman, Mehmed Emin'den çocuklarının haklarını geri almak istediğinde Mehmed Emin İsmail'den kaçmıştır. Bunun üzerine araştırmalar derinleşmiş ve Mehmed Emin'in çocuklara ait 5.079 kuruştan 1.400 kuruşu da kendi işlerine sarf ettiği ortaya çıkmıştır¹⁴⁷.

Ölümlerle birlikte aile içi miras davalarının da ortaya çıkmıştır. Örneğin, Mustafa isimli bir tüccar ölmeden önce hem ticaret ortağı hem de üvey kardeşi olan Ömerzade Ahmed'i en küçük kızı için vasi tayin etmiştir. Fakat Mustafa'nın ölümünden sonra eşi ve büyük kızları miras paylaşımında küçük kızın payına düşen miktarı vasiye teslim etmeyerek el koymuşlardı¹⁴⁸. Aile içinde miras sorunlarının ortaya çıktığı diğer bir dava ise Abiye Hatun'un ölümünden sonra ortaya çıkmıştı. Abiye Hanım'ın oğlu İbrahim annesinden miras kalan nakit paraya, annesinin Çarşı Mahallesi'ndeki evindeki kıymetli eşyalara ve annesinin alacaklarına dayısı Seyyid Mehmed'in hilaf-ı şer'i şerif el koymasından şikayetçiydi¹⁴⁹.

İsmail Geçidi'nin gayrimüslim sakinlerinin de benzer miras sorunlarıyla karşılaşmışlardır. Hem İsmail Geçidi'nde hem de Kili'de mülk ve nakit paraya sahip olan Tatos ve eşi Marsüs'ün (?) ölümünden sonra İsmail kazasından Hacos (?), Leos ve Anastas İsmail Geçidi'ndeki; Mıgırdis ve Bedros da Kili'deki mal ve paraya el koymuşlardır. Bu gelişme üzerine müteveffanın kızları miraslarını kurtarmak için Osmanlı yönetimine müracaat etmişlerdir¹⁵⁰.

Ekonomik hayatta en sık karşılaşılan problem ise alacak-verecek davaları ve borçların ödenmemesiydi. 1747 yılına ait davaya göre İsmail Geçidi'nden İstanbul'a gelen iki kardeş Hacı Mehmed ve Emrullah, Galata tüccarından Hacı Ahmed ve Osman'ın kefaletiyle Toyarsar (?)'dan 1583 ve Agob nam zimmiden ise 2083 kuruş borç almışlardı. Ödeme zamanı geçmiş olmasına rağmen iki kardeş borçlarını ödemeyince kefiller divana müracaat

¹⁴⁷ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 15, s.367 [12-21 Mayıs 1765]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 16, s.77 [28 Ağustos-6 Eylül 1765].

¹⁴⁸ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 5, s.129 [31 Mart-9 Nisan 1748].

¹⁴⁹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 4, s.64 [15-24 Kasım 1746].

¹⁵⁰ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 15, s. 101 [1-10 Haziran 1764].

etmişler, iki kardeşin İstanbul'a getirilmiştir¹⁵¹. Bu davalar Müslümanların kendi arasında olduğu gibi¹⁵², gayrimüslimler ile Müslümanlar¹⁵³ ve gayrimüslimlerin kendi arasında da olabilmekteydi¹⁵⁴. Bazen de mütegalibe olarak nitelendirilen kişiler İsmail'den geçen tüccarlardan borçları olduğu iddiasıyla zorla para almaya çalışmışlar hatta İsmail halkından zengin olan kişilerin mallarına güç kullanarak el koymuşlardı¹⁵⁵.

Ekonomik hayatta görülen sıkıntılar arasında, alınan ürünün bedelinin ödenmemesi¹⁵⁶ ve satılan ürünün niteliği hakkında tartışmalar önemli yer tutmaktaydı. Örneğin köle ticaretindeki temel sorun köle olarak ifade edilen ve satılan cariyenin aslında hür olduğunun ortaya çıkmasıydı. Bu durumda alıcı cariyeye için ödediği ücreti satıcılardan geri almaya çalışmaktaydı¹⁵⁷. Nakliyatın sıkıntılı ve yavaş olduğu, dönem dönem hammadde sıkıntısının yaşandığı bu yıllarda esnaf hammadde konusunda ciddi bir rekabete girer, birbirleri aleyhine davalar açar, hammaddeden daha fazla pay almaya çalışırlardı. Örneğin 1760 yılına ait bir davada mum imalatında kullanılan don yağı paylaşımı şehirdeki mumcu esnafı arasında ciddi bir rekabet ve anlaşmazlığa neden olmuştu¹⁵⁸.

İsmail Geçidi halkını rahatsız eden toplumsal sıkıntılar arasında Laz tafesi olarak isimlendirilen grubun askerî sınıfa mensubiyet iddiasında bulunarak vakıf arazisine yerleşmeleri ve vakfın reayası üzerinde baskı uygulamaları da bulunmaktaydı. 1747 tarihli belgelerde zikredilen bu grup¹⁵⁹ 1765 yılında bu kez İsmail'e bağlı Sünne Boğazı'nda Yeniçeri Ocağı'ndan 25. Bölük ve 64. Bölük neferleri ile silahlı çatışmaya girmişler hatta boğazdan geç-

¹⁵¹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 4, s. 233 [24 Kasım-3 Aralık 1747].

¹⁵² BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 17, s. 53 [12-21 mart 1767]; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 18, s.18 [23 Ekim-2 Kasım 1768].

¹⁵³ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 3, s. 25, 113; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 4, s. 140 [22 Nisan-1Mayıs 1747].; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 7, s. 98 [15-24 Şubat 1753].

¹⁵⁴ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 3, s. 24, 32; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 6, s. 201 ; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 8, s. 369; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 16, s.322 [7-16 1766].

¹⁵⁵ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 15, s. 383 [1-10 Haziran 1765].

¹⁵⁶ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 15, s. 48; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 18, s.83 [29 Mart-7 Nisan 1769].; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 17, s. 63 [22-31 Mart 1767].

¹⁵⁷ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 10, s. 65 [31 Ocak-9 Şubat 1758].

¹⁵⁸ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 11, s. 42 [30 Ocak-8 Şubat 1760].

¹⁵⁹ BOA, A.DVNSMHH 155, s. 181, h. 666 [13-22 Mart 1747].

mekte olan gemilere saldırarak içindeki cephaneye el koyup, gemi mürettebatının kimisini öldürüp kimisini de yaralamışlardı. Bu çatışma yüzünden çok sayıda zahire yüklü gemi boğazdan geçememişti. Sorunu hızla çözmek isteyen Osmanlı yönetimi Turnacıbaşı Ali'yi görevlendirmişti¹⁶⁰. Lazların dışında farklı kişi ve grupların da "*askerîlik*" iddiasında bulunarak çıkar elde etmeye çalıştıkları görülmüştür¹⁶¹.

İsmail Geçidi'nde cinayet ve hırsızlık suçları da işlenmekteydi. Şehir sakinlerinden Yakup'un hizmetkarı Hüseyin, efendisine ait iki at, otuz kurş kıymetinde bir tüfek, heybe, şal ve üç vukiyye kahveyi çalarak yine İsmail çevresinde hırsızlığı ile tanınan Şahane Mehmed'in yanına kaçmıştı¹⁶². Cinayet kimi zaman soygun kimi zaman da faili meçhul bir olay olarak gerçekleşmekteydi. Örneğin Abrahamoğlu Simon'un kardeşi Kırıl, Musahip Kışlası yakınlarında kim olduğu bilinmeyen kişi ya da kişilerce öldürülmüştü¹⁶³. Cinayet davalarının bazıları devletlerarası krize sebep olmaktaydı. Rus tebaasından Aleksandr isimli papazın oğlu Mikine (Hmelnitski?) yanında bulunan beş bin ruble ile İsmail'e gelmiş, burada Arslanoğlu Şimon ve meyhaneci Rakfarıkı'nın davetiyle İsakçı'ya gitmek için iki adamıyla Ömer isimli kayıkçının kayığına binmişti. Yolda Mikine ve bir adamı Ömer tarafından öldürülmüştü. Diğer adamı ise kaçarak durumu Mikine'nin babası Aleksandr'a anlatmıştı. Maktulün babasının haberdar ettiği Rus yönetimi katillerin bulunup cezalandırılmasını, paranın iadesini ve diyet ödenmesini Kırım Hanı Selim Giray Han'dan talep etmişti. Selim Giray Han bu durumu İsmail Naibi'ne ve mütevellisine bildirmişti. Müteveli ve naibin yaptığı soruşturmanın neticesinde Arslanoğlu Şimon'un Balta'ya gittiği, kayıkçı Ömer ve meyhaneci Rakfarıkı'nın ise ortadan kayboldukları anlaşılmıştı¹⁶⁴.

1768 yılı öncesinde toplumsal hayatta yaşanan en büyük değişimlerden birisi de Ortodoks toplum üzerinde gittikçe artan Rus etkisiydi. 1769 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlangıcından bir yıl sonra Rusya lehine İsakçı'daki cephane ve mühimmat sefinelerine sabotaj faaliyetleri

¹⁶⁰ BOA, A.DVNSMHM 164, s. 220, h. 879 [22 Nisan-1 Mayıs 1765]

¹⁶¹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s.149 [27 Aralık 1743-5 Ocak 1744], 173 [22-31 Temmuz 1744].; BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 16, s. 240.

¹⁶² BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s. 8 [30 Eylül-9 Ekim 1743].

¹⁶³ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 15, s. 355 [2-11 Mayıs 1765].

¹⁶⁴ BOA, A.DVNS.MHM 164, s. 191, h. 773 [4-13 Mart 1765].

yürütmeye çalışan bir grup tespit edilmişti. Sekiz kişilik bu grubun cezaları verildikten sonra bunlarla iş birliği içinde olanlar araştırılmıştı. Bu süreçte ele geçirilen Yakovaki'nin verdiği bilgiler sayesinde İsmail'de ikamet eden Balıkçı Çore, Papazoğlu Yanaki, İsmail'den Kalas'a kaçan Dimitri ve meyhaneci Todori'nin evlerinin silah ve cephane ile dolu olduğu ve Rusya lehine faaliyette buldukları tespit edilmişti¹⁶⁵.

F. İsmail Geçidi'nin Kadınları

İsmail Geçidi'nde yaşayan kadınların toplum hayatında oynadıkları rol kısmen de olsa dönemin belgelerine yansımıştır. İsmail'de yaşayan kadınların haklarını aramak konusunda mücadeleye atılmaktan çekinmedikleri ve sorunlarını Osmanlı yönetiminin en üst makamlarına kadar yansıttıkları belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin aslen İsmail Geçid'li olup Hotin'de yaşayan Anna İsmail'de iki değirmen, iki fırın, sekiz mahzen, üç dükkân, iki ahır ve iki menzile sahipti. Fakat on üç senedir bu mülklerinin işletmecileri olan Abid ve Bogos'tan kirasını alamayan Anna şikayetini İstanbul'a ulaştırarak hakkını aramıştı¹⁶⁶.

İsmail'den ayrılarak başka bir yerde yaşamaya başlayan Ayşe'nin de şehirde şahsi mülkü olan menzili ve mahzeni vardı. Mallarını satmak için İsmail'e geri dönen Ayşe menzil ve mahzenin Ekmekçioğlu Laz Mehmed tarafından mütegalibe olarak tanınan Yelkenci İbrahim'e satıldığını öğrenmişti. Bunun üzerine satılan mallarının parasını isteyen Ayşe, Yelkenci İbrahim tarafından saldırıya uğramış, parmakları kırılmış ve dövülmüştü. Şiddete uğramasına ve tehdit edilmesine rağmen Ayşe davasını İstanbul'a iletti. İstanbul, sorunun Özi valisi ve İsmail kadısı aracılığıyla mahallinde çözülmesini emretmişti¹⁶⁷.

İsmail'in kadınları anne olarak çocuklarının haklarını savunmuşlar, çocuklarına karşı işlenen suçların cezalandırılmasını sağlamak için bütün güçleriyle mücadele etmişlerdir. Örneğin Hatice Hatun "*hılaf-ı şer'i şerif ve bi-gayrı hakkın*" öldürülen oğlu Mustafa'nın katili Arabacı Halil'in cezalandırılmasını sağlamak için İstanbul'a kadar gitmiş ve şikayetini dile

¹⁶⁵ BOA, A.DVNS.MHM 167, s. 127, h. 643 [7-16 Mayıs 1769].

¹⁶⁶ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 16, s.130 [26 Ekim-5 Kasım 1765], 188, 190.

¹⁶⁷ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 17, s.119 [9-18 Haziran 1767].

getirmişti¹⁶⁸. Kızı tecavüze uğrayan Hatice Hatun'un adalet arayışı da İstanbul'a kadar uzanmıştı. Hatice Hatun olayın faili olduğunu iddia ettiği tüccar Hacı Yusuf'un cezalandırılmasını talep etmişti. İstanbul'a gelmesinin nedenini ise *"..mahallinde bir dürlü murâfaa ve mukâvemet ve ihkâk-ı hak..."* mümkün olmadığı şeklinde açıklamıştı¹⁶⁹. Bu ifade aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin yerel yönetimlerindeki çözülmenin İsmail'e de yansıdığını göstermektedir. Ayan olarak tanınan sınıfın yükselişini gösteren diğer bir dava yine kadınlar arasında yaşanmıştı. Rahime, Şerife ve Hatice adlı kadınlar ayandan Çolak Ahmed'in kızı Ayşe'ye 1047 kuruşa bir bilezik sattıklarını fakat Ayşe'nin dört yıl sonra bilezik kaplamadığı diyerek şer'an mümkün olmadığı halde parasını geri istediğini, kız kardeşlerden birini hapsedtiğini tekrar tekrar bilezik bedelini talep ederek kendilerine baskı yaptığını ileri sürmüşlerdi¹⁷⁰.

Özellikle ailesi yanında bulunmayan yalnız kadınlar için hayatın daha zor olduğu görülmektedir. Örneğin Sivaslı Ali bir eğitim görmek için İstanbul'daki Papazoğlu Medresesi'ne gelince köydeki kız kardeşi Saliha bazı kişiler tarafından kaçırılmış ve Gümüşhane tarafında cariye olarak satılmıştı. Buradaki Laz taifesi de Saliha'yı satmak için İsmail Geçidi'ne getirmişlerdi. Saliha, İsmail Geçidi'nde Müslüman olduğunu ve kaçırılarak zorla satıldığını dile getirmişti. Bunun üzerine gerçeğin ortaya çıkarılması için otuz günlük bir zaman tanınmış ve Saliha Hatun mahalle imamının evine yerleştirilmişti. Buradan İstanbul'daki kardeşi Ali'ye haber göndererek yaşadıklarını haber vermişti. Ali de durumu İstanbul'daki yetkililere iletmış ve kız kardeşini kurtarmaya çalışmıştı¹⁷¹.

Kadınların bazen servetlerinin kurbanı oldukları da görülmektedir. Seyyid Muhammed, Seyyid Ahmed ve Seyyide Hatice, kız kardeşleri Ayin-i Şam'ın mütegalibeden Zeytuni Hacı Mustafaoğlu Ahmed ve adamları tarafından öldürüldüğünü, sahip olduğu nakit, altın ve mücevheratın da çalındığını iddia ederek adalet talebinde bulunmuşlardı¹⁷². Abiye Hatun da benzer bir şekilde öldürülmüş ve sahip olduğu mücevherat çalınmıştı. Suç-

¹⁶⁸ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 2, s.173 [22-31 Temmuz 1744].

¹⁶⁹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 18, s.97 [17-26 Mayıs 1769].

¹⁷⁰ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 1, s.10 [13-22 Ağustos 1742].

¹⁷¹ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 7, s.44 [8-17 Kasım 1752].

¹⁷² BOA, A.DVNSAHK ÖZSİd 4, s.2 [20-29 Temmuz 1746].

lamalar üvey oğlu Ahmet üzerinde yoğunlaşmıştı. Ahmet ilk aşamada suçlamayı reddederek, iftiraya uğradığını ve olayla ilgisi olmadığını belirtmişti¹⁷³. İlerleyen süreçte suçun kesinleşmesi üzerine Ahmed ve arkadaşları İbrahim ve Rüstem İsmail'den kaçmışlardır¹⁷⁴.

Sıralanan davalara benzer daha çok sayıda adli vakaya ait kayıtlar, kadınların toplumsal hayatın önemli bir parçası olduğunu, haklarını aramaktan çekinmediklerini, ciddi servete sahip müslüman ya da gayrimüslim kadınların bu yüzden kurban olduklarını ortaya koymaktadır.

S o n u ç

Bugün Ukrayna sınırları içinde kalan İsmail şehri Osmanlı Devleti'nin Doğu Avrupa'daki mirasının önemli unsurlarından biridir. Bölge II. Bayezid ve Kanuni döneminde gerçekleşen fetihlerle Osmanlı Devleti'nin bir parçası haline gelmiştir. İsmail küçük bir köy olarak 1540'lı yıllardan itibaren tarih sahnesinde yer almaya başlamıştır. İsmail'in coğrafi konumu bölgedeki Osmanlı yöneticilerinin dikkatini çekmiş, bölgenin şenlendirilmesinin gerekliliğini dile getirmişlerdir. Osmanlı yönetimi ilk olarak 1589 yılında bölgeyi padişahın fermanıyla Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya temlik etmiştir. Bunu müteakiben İsmail'de inşa faaliyetleri başlamıştır. İlk olarak güvenliği sağlama amacıyla bir palanka inşası kararı alınmıştır. 1591 yılında Mehmed Ağa tarafından vakfa dönüştürülen İsmail ve çevresi özel bir hukuki statü ve ayrıcalıklara sahip olmuştur. Şehir 1592 yılına gelindiğinde on bir mahalleye ve beş binin üzerinde nüfusa sahip bir kasabaya dönüşmüştür. İlerleyen yıllarda ciddi göç alan İsmail kalabalık nüfusu ve gittikçe gelişen ekonomisiyle Karadeniz'in önemli kıyı şehirlerinden birine dönüşmüştü.

18. yüzyılda İsmail'de Müslüman, Hristiyan ve Yahudi ahali birlikte ikamet etmekteydi. Hristiyan toplumunu Ermeni ve Rumlar oluşturmaktaydı. Ermenilerin bir bölümü 17. yüzyıldan itibaren İran'dan yayılan ve dönemin Osmanlı belgelerinde Acem Ermenisi olarak geçen İran kökenli Ermenilerdi. Rumların da İsmail'in kuruluşundan itibaren kendi mahallerinde yaşadıkları anlaşılmaktadır. 18. yüzyılda ciddi bir Yahudi nüfusun yaşadığı yerli ve yabancı kaynaklarda geçmektedir.

¹⁷³ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 3, s.336 [1-10 Haziran 1746].

¹⁷⁴ BOA, A.DVNSAHK ÖZSİD 4, s. 8 [20-29 Temmuz 1746].

Şehrin Müslüman dokusu içerisinde Tatarlar başlangıçtan itibaren özel bir öneme sahiptilerdi. 16. Yüzyılda İsmail'e Tatar nüfusu yerleşmiş ve süreklilik arz eden göçlerle güçlenen Tatar varlığı şehrin Osmanlı yönetiminden çıkışına kadar sürmüştür. İsmail'in özellikle taşrasında ikamet eden Tatarların önemli bir bölümü Nogay kökenliydi. Müslüman toplumun diğer unsurları az sayıda da olsa Çıtaqlar, Lazlar ve Türkmenlerdi.

Şehrin ekonomik hayatının ilk safhasında köle ticareti büyük rol oynamıştı. Şehir kuzeydeki köle ticaretinin önemli merkezlerinden birisine dönüşmüştü. 17. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Tatar göçlerini müteakiben İsmail Geçidi'nin taşrasında ciddi bir tarımsal üretim gerçekleştirilmeye başlamıştı. 18. yüzyılda İsmail zirai üretimin yanı sıra İstanbul'a zahire sevkinin temel merkezlerinden biri olmuştu.

Vakfa dönüştürülmesinden sonra Darüssaade ağaları tarafından atanan bir mütevellî tarafından idare edilen İsmail Geçidi'nde halk yöneticilerin tayininde etkiliydi, şehrin taşrasında yaşayan Tatar topluluklarının idaresi ise Kırım Hanlarının uhdesindeydi. Kırım hanları bu grupları Giray aile fertlerinden atanan ve Bucak Seraskeri olarak isimlendirilen bir sultanla idare etmişlerdi. Şehrin toplumsal ve ekonomik hayatının denetiminde, hukuki sorunların çözümünde diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi merkezden atanan kadılar yetkiliydi. Mahalle temelli yaşamın egemen olduğu İsmail'de insanların gündelik hayatında temel sorunlar alacak-verecek anlaşmazlıkları, cinayetler, miras paylaşımları ve hırsızlıklardı.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Divan-ı Hümayun Kalemî (A.DVN.); Dosya: 455 Vesika: 58, 90; Dosya: 688, Vesika: 19; Dosya: 1156, Vesika: 78.

Ali Emiri (A.E)

A.E. Ahmed III (SAMD III): 2883, 9413, 18521

A.E. Mahmud I (SMHD I): 374, 1717, 5345, 11093.

A.E. Mustafa III (SMST III): 2816.

Divan-ı Hümayun Sicilleri Özi ve Silistre Ahkam Defterleri (A.DVNSAHK ÖZSİd)

A.DVNSAHK ÖZSİd Nr.1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 18,

Bab-1 Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A.DVNSMHH d.)

A.DVNSMHH d. Nr. 78; 110; 112; 116; 130; 135; 147;152; 155; 164; 167.

(Divan-ı Hümayun Kalemî Mühimme Evrakı), A.DVN. MHM

A.DVN. MHM: Dosya:32, Vesika:14; Dosya:42, Vesika:12; Dosya: 53, Vesika: 20; Dosya: 61, Vesika:7-1; Dosya: 69, Vesika: 8; Dosya: 76 Vesika: 49

Bab-1 Defteri Haremeyn Muhasebesi Defterleri, Hacı Beşir Ağa Evkafı Defteri 21890.

Bab-1 Defteri Baş Muhasebe Defterleri (D.BŞM.d), d. 41205.

Bab-1 Defteri Cizye Muhasebesi Defterleri (D.CMH.d), d.26695.

Bab-1 Defteri Mevkûfat Kalemî Defterleri (D. MKFd), d. 29796 P.

Cevdet Bahriye (C. BH.) 10769.

Cevdet Belediye (C.BLD) 4819

Cevdet Evkâf (C. EV.) 4223.

Cevdet İktisat (C. İKTS) 1556;

Cevdet Maliye C. ML 19086.

Haremeyn Muhasebesi Defterleri (Ev. Hmh.d.), d.3991.

İbnül Emin Evkaf (İ.E. EV.), 3409, 7555.

Kâmil Kepeci (K.K), d. Nr. 2301, 2488, 2489

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), Nr. 607, 8478.

Yabancı Arşivler (YB), 235.

T SMA-E 501-31.

T SMA-E 775/28.

Yazma Eserler

Bartınlı İbrahim Hamdi Efendi, Atlas, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi, 2044

Kaynak Eser ve İncelemeler

ALTINDAĞ, Ülkü; "Darüssaade", *TDVİA*, C. 9, İstanbul 1992, s. 1-3.

ASLANIAN, Sebouh D.; *From The Indian Ocean to the Mediterranean: Circulation and the Global Trade Networks of Armenian Merchants from New Julfa/Isfahan, 1605-1747*, Yayınlanmamış doktora tezi, Columbia Universtiy, 2007.

AYNURAL, Salih; *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*, İstanbul Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Yay. Haz. İskender Türe-Salim Kaynar, İstanbul 2017

BAŞER, Alper; *Bucak Tatarları 1550-1700*, Yayınlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2010.

BELDİCEANU, N.; "1484 Osmanlı Seferi Askeri Hazırlıkları ve Kronolojisi", Çev. Zeki Arıkan, *Belleten XLVII/186*, 1983, s. 587-598.

BOZPINAR, Ş. Tufan- Küçükaşçı, Mustafa S. "Haremeyn", *TDVİA*, C.16, s.153-157.

CEBECİ, Ahmet; "Gagauzların Atası Uzlar ve Göç Yolları", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.29, Ankara 2009, s. 197-209.

DECEİ, Aureil; "Bucak", *İ.A.*, C.2, s. 742-747.

_____ ; "İsmail", *İ.A.*, C.5/2, s.1108.

EMECEN, Feridun; "İsmail". *TDVİA*, C. 23, s. 82-84.

ENGİN, Hakan; *Tuna Savunma Hattında Bir Osmanlı İstihkâmı: Askeri ve Mâli Yönleriyle İbrail Kalesi'nin Organizasyonu (1711-1829)*, Yayınlanmamış doktora tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2022

ERDOĞDU, Mehmet Akif; "Tuna Sahilinde On Altıncı Yüzyılda Kurulmuş bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası", *Vakıflar Dergisi*, 80. Yıl Özel Sayısı, Ankara 2019, s. 189-211.

_____, "On Altıncı Yüzyıl Sonlarında İsmail Geçidi Kazasında Müslüman ve Gayrimüslim Erkek Adları", *Osmanlı İdaresinde Balkanlar*, C. I, s.229-243.

Evliya Çelebi; *Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Beşinci Kitap*, hzl., Yücel Dağlı, Seyit Ali Karaman, İbrahim Sezgin, İstanbul 2001.

- ERGENÇ, Özer; "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlevleri ve Nitelikleri Üzerine, *Osmanlı Tarihi Yazıları, Şehir, Toplum, Devlet*, İstanbul 2012, s. 75-84
- FİŞHER, Alan; "Muscovy and Black Sea Trade", *A Precarious Balance: Conflict, Trade and Diplomacy on the Russian-Ottoman Frontier*, İstanbul 1999, s. 27-37.
- GEZER, Hanife; "Peçenek-Oğuz Kökenli Çıtak Türkleri'nin Dili Üzerine", *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, C.5, S.12, 2019, s.897-901; (s.897-919);
- Guillaume Le Vasseur Sieur De Beuplan; *A Description Of Ukraine*, Introduction, Translation and Notes by Andrew B. Pernal and Denis F. Essar, Harvard 1993.
- GUBOĞLU, Mihail; "Kanuni Sultan Süleyman'ın Boğdan Seferi (1538 M.945. 945H)", *Bellekten*, C. L/198, 1987, s.727-805.
- GÜLER, Mustafa; *Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları (16. ve 17. Yüzyıllar)*, İstanbul 2011.
- GÜMÜŞ, Şenay Özdemir; "Sünne Boğazında Seyrüsefer Güvenliği ve Kule-i Fener Vakfı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:4, Sayı:31, Ekim 2016, s.35-52.
- İNALCIK, Halil; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1300-1600*, C. 1, Çev. Halil Berktaş, Eren Yayıncılık, İstanbul 2000.
- İNCİCİYAN, P. L.; *Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası*, Çev. H. D. Andreasyan, *Güney-doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.2-3'ten ayrı basım, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1974.
- JORGA, Nicolae; *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 5, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005,
- KARPAT, Kemal; "Bucak", *T.D.V.I.A*, C. 6, s. 341-343.
- KORNRUMPF, Hans-Jürgen; "Südrussland und De Kırım um 1740", *Osmanlı Araştırmaları*, S.9, 1989, s. 235-261
- Naîma Mustafa Efendi; *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî'l Hafıkayn)*, C. III, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007.
- ÖZKAYA, Yücel; *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, İstanbul 2020.
- SARI, Sema Aktaş; "17. Yüzyılın Sonlarında İsmail Kazasında Sosyal ve Ekonomik Yaşam", *Journal of International Eastern Studies/ Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Vol./Yıl. 2, NO/Sayı 1, 2020, s. 18-41.
- Seyyid Mehmed Rızâ; *Es-Seb'ü's-Seyyâr Fî Ahbâr-ı Mülûk'it Tatar*, (İnceleme-Tenkitli Metin), Haz. Yavuz Söylemez, Ankara 2020.

SHAPIRO, Henry R.; "The Great Armenian Flight: Migration and Cultural Change in the Seventeenth-Century Ottoman", *Journal of Early Modern History* 23 (2019), s. 67-89.

İsmail Şehri ve Kaleleri (XVI-XIX. Yüzyılların Belgelerinde), Yay. Haz. Tütüncü, Mehmet ve Krasnozhan, Andrii.; Odessa 2019.

YAĞCI, Zübeyde Güneş; "16. Yüzyılda Kırım'da Köle Ticareti", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S. 8, Kış 2005, s. 12-22,

3 Numaralı Mühimme Defteri 966-968/1558-1560, (Özet-Transkripsiyon-Tıpkıbasım), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu. 12, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi I, Haz. Nezih Aykut vd. Ankara 1993.

"AN OTTOMAN CITY IN THE NORTH: IZMAEL (1739-1768)"

Abstract

Izmael and its vicinity came under the rule of Ottoman's in the reign of Bayezid II. Izmael came into the scene of history as a small village and given as demesne to the Agha of Darussade Mehmed in the year of 1589. Mehmed Agha shortly before his death transformed Izmael into a pious foundation. With this status special privileges granted, and a new city was born. The city lived serious economic growth and became one of the important Ottoman settlements in the Eastern Europe where Muslims, Christians and Jews resided. In the 18th century 3000 jizya tax-paying non-muslim were living in the Izmael. Muslim population composed of Lazes, Chytaks, Turkomans and Tatars. In the countryside of Izmael density of Tatar population attracted attention from the beginning. In parallel with the migration of Tatars from the beginning of 16th century agricultural production substantially increased both in Izmael and Budjak. As natural consequence of this Izmael played important role in the subsistence of İstanbul as a port and production site. Apart from agriculture, animal husbandry, candle manufacturing, fishing and slave trade played important role in the economic life of the city. Because of its vakf status Izmael has differentiated from the other Ottoman districts. While the city is governed by a trustee's assigned by the Darussade Aghas with the kadi the Tatar population that lived in the countryside were governed by the representatives of the Crimean Khan called yalı agası or the serasker of Budjak. Main problems encountered in the social of Izmael were credit and debt problems, inheritance, wardship, murder, robbery and the oppressions of corrupted administrators.

Keywords

Izmael, Ottoman, Tatar, pious foundation, Eastern Europe.